

Літаратурная Беларусь

Выпуск № 7
(239)
(ліпень)

КУЛЬТУРНА-АСВЕТНІЦКІ ПРАЕКТ

facebook.com/litaraturnaja.belarus
t.me/litaraturnajabelarus

ЭСЭ

БРЫЛЬ

Андрэй ФЕДАРЭНКА

1

Янка Брыль, бясспрэчна, класік, гонар нашай літаратуры, філосаф, гуманіст, інтэлектуал, непераўздызены майстар кароткай прозы, аўтар незлічонай колькасці выдатных тэкстаў, якія сталі вершамі ў прозе або нагадваюць, паводле трапнага выказвання А. Сідарэвіча, «паэзію японскага складу».

Разам з тым гэта, бадай, самы загадкавы беларускі пісьменнік, пачынаючы ад яго біяграфіі (нават не адной — удзвюх Вікіпедыях дзве практычна розныя біяграфіі, афіцыйная і альтэрнатыўная) і канчаючы тым, што ён адзіны вядомы — прынамсі, мне — празаік, да творчасці якога нельга прыкласці звыклую літаратурную мерку. Нельга, напрыклад, сказаць, вось гэта ў яго мацней, а гэта слабей, тут ён піша цікава, а тут сумна. І «віной» таму акурат форма яго твораў — кароткі жанр.

Добра ацэньваць раман, аповесць, апавяданне. А як ацаніць цыкл кароткіх, адбітых зорачкамі мініячюр, замалёвак, дзённікавых запісаў? Як падступіцца да асобнага афарызма, думкі, дэталі, назірання, хай сабе яны і па-мастацку ёмкія? Прытым даволі аднастайны алгарытм падачы матэрыялу: устаў — пабачыў — успомніў — запісаў (што нават паслужыла з’яўленню ў пісьменніцкім асяродку бясскрыўднай показакі: а, Брыль! усё піша, як устаў, паглядзеў у акно, хораша ўспомніў, як некалі з Максімам / Танкам / Валодзем / Калеснікам вымахалі тую лугавіну над Нёмнам звонкімі адкляпанымі косамі, а потым уволю, пацешна пілі з трохлітровікаў сырадой).

Апавядальна-гутарковы стыль, запісы ад першай асобы і ў цяперашнім часе, падкрэсліванне, што ўсё было на самой справе, што гэта голы факт, чыстая праўда... А як ацэньваць чыстую праўду, па якіх крытэрыях?

І яшчэ адзін апазнавальны знак Брылёвай прозы — гэта аж залішні аптымізм. Узнёсласць, жыццярадаснасць так і струменяць крыніцай, нібы стараючыся напоўніцу рэалізаваць Купалава: «Трэба даць песню павучых, бадзёрых!».

— А навошта мне твой смурод? — не зусім карэктна, па-простаму ўпікае Іван Антонавіч кагосьці за вельмі шчырую споведзь. — Давай лепш весялейшае!

І то праўда. З гэтым не паспрачаешся.

2

Загадка, хто ж такі Янка Брыль, як і што ён піша, узнікла ў самым пачатку яго творчай дарогі, па меры сталення расла разам з ім, мацнела, — але і цяпер няма ёй адгадкі, як не было і пры яго жыцці.

Фота pxhere.com

К. Сіманаў успамінае, як некалі ў прысутнасці Сталіна зайшла размова пра аповесць Брыля «У Забалотці днее», якую хвалілі і казалі, што яна добрая. Сталін недаверліва распытваў:

— А чаму добрая? Там што, усе сяляне добрыя? Усе калгасы перадавыя? Ніхто ні з кім не спрачаецца? Класавай барацьбы няма? Усё добра, таму і аповесць добрая? Так? А ў мастацкім плане? Як мастацкая рэч гэта таленавітая кніга?

Сам не мог ацаніць. І толькі калі яго пераканалі, што кніга сапраўды напісана па-мастацку, ён згадзіўся з вылучэннем яе на прэмію імя яго самога. Ды што Сталін — наш усімі любімы У. Караткевіч у сваім эсе пра Я. Брыля «Мой друг і мая зямля», згадаўшы і пахваліўшы аповесць «Ніжнія Байдуны», усё ж не ўтрымаўся:

— Нікая гэта не аповесць. Польскі перакладчык «Ніжніх Байдуноў» Ян Гушча таксама называў гэтую рэч у пасляслоўі не аповесцю, а «хутчэй кнігай свабодных гавэндаў» (гутарак).

Канечне, аўтара чапляла гэта. Бо вырвалася ў адказ ім абодвум:

— Пры ўсёй павазе да маіх беларуса і паляка я тут не задумваюся: напісаў, як на ўсе грудзі выдыхнуў!

І яшчэ неаднойчы даводзілася яму абараняцца і апраўдвацца:

— Нехта піша інакш, чым я, чым мне хацелася б. Ну і што?

Або такое, кінутае на адрас Янкі Скрыгана:

— У кожнага з нас свая мелодыя стылю. Чаму ж ты хіліш, каб я спяваў абавязкова так, як ты?

І крыху нават задзірлівае, да ўсіх патэнцыйных чытачоў звернутае:

— Гавару як хачу, і нікуды вы не дзенечся, будзеце слухаць мяне, плысці са мною, куды я хачу!

3

Янка Брыль яшчэ здаўна, са школы, быў адным з самых маіх любімых беларускіх, ды і не толькі беларускіх, пісьменнікаў. Спачатку я з захапленнем чытаў «Ліпку і клёнік», «Зялёную школу», пазней «Memento mori», «Птушкі і гнёзды», «Я з вогненнай вёскі»... Канечне, тады ўсё гэта мне не проста падабалася — я ўвогуле лічыў кожнае надрукаванае слова Святым Пісаннем, а ўсіх гэтых народных і вялікіх Мележаў, Коласаў, Брылёў, Шамякіных, Чорных, Быкавых — Апосталамі, крытыкаваць якіх святатацтва. І

ўжо дакладна не мог я нават уявіць, што аднойчы апынуся ў сітуацыі, калі трэба будзе даваць ацэнку творчасці менавіта Я. Брыля.

Я працаваў ў часопісе «Полымя», толькі што перайшоў у аддзел прозы. З Іванам Антонавічам быў, канечне, знаёмы, але рэдагаваў яго ўпершыню. Ну што значыць рэдагаваў? — проста прачытаў яго невялікую, менш за аркуш, чарговую нізку абразкоў-мініячюр на жнівень (па няпісанай традыцыі ў кожнага народнага быў свой месяц, калі ім гарантавалася публікацыя: у Шамякіна — студзень, у Барадуліна і Навуменкі — люты, у Быкава — чэрвень, у Брыля і Панчанкі — жнівень, у Танка — верасень і г. д.).

Чысты тэкст. Лёгка чытаецца. Усё таленавіта, дасціпна, праўдзіва, мудра. Але разам з тым не пакідала адчування, што ўсё ўжо нібыта знаёмае. Як пісаў Талстой пра Вронскага, калі той пачаў *раскохваць* (слова Я. Брыля) Ганну: «Усё ў ёй падабалася яму, але ўжо столькі разоў падабалася!»

Маё рэдактарства звялося да выпраўлення пары абдруковак, прапушчаных і лішніх знакаў прыпынку, таксама, як цяпер помню, падкрэсліў словы ластачка і радзіска і напісаў на палях слоўнікавыя ластаўка і радыс. Але і гэтыя заўвагі не хацелася рабіць. Я ўжо ведаў, мякка кажучы, пра скептычнае стаўленне Івана Антонавіча да любой рэдактуры, памятаў яго дасціпны і з’едлівы афарызм:

— Тэлеграфны слуп — гэта добра адрэдагаваная сасна!

Калі прыйшоў Іван Антонавіч, я паказаў яму гранкі: «Вельмі чыста!» Ён узяў, але глядзець не стаў. Прысеў з краю стала, як самы звычайны аўтар. Працоўны дзень канчаўся. Мы былі адны ў вялікім кабінце. І раптам вельмі ціха ён спытаў:

— А як вам увогуле? У цэлым?

Я знійкавеў. Гэтае звычайнае ў вуснах любога іншага пісьменніка пытанне стала для мяне поўнай нечаканасцю. Канечне, я ўжо даўно не лічыў пісьменнікаў, нават народных, апосталамі, а іх творчасць Святым Пісаннем. І тым не менш аўтарытэт Брыля для мяне быў настолькі высокі, а сам ён, як асоба, настолькі недатыкальны, што знаходзіўся як бы па-над чалавечымі пачуццямі, нават па той бок добра і зла, а не тое што літаратурных ацэнак узроўню «падабаецца — не падабаецца». Няўжо і ён такі

ж, як мы, звычайныя смяротныя? Няўжо і ў яго бывае такая знаёмая кожнаму, хто піша, няўпэўненасць?

Аднак трэба было нешта казаць. І я сказаў, чамусьці хаваючы вочы:

— Як заўсёды ў вас.

Ён прамаўчаў. Я паспяшаўся дадаць:

— У вас хіба можа быць інакш?

Іван Антонавіч працягваў сядзець і маўчаць. Я нават не зразумеў, чаго ён чакае. Прайшла бясконца хвіліна ўзаемага маўчання. Нарэшце ён устаў, развітаўся і пайшоў. І я толькі за ім зачыніліся дзверы, да мяне нарэшце дайшло, што я нарабіў. Трэба было сказаць: «Як заўсёды ў вас — **выдатна**». А другі сказ: «У вас хіба можа быць **кепска**?» А так, у маім варыянце, атрымлівалася, што няма аб чым гаварыць і няма чаго абмяркоўваць.

Акрамя таго я ўспомніў, як цёпла заўсёды Янка Брыль да мяне ставіўся, як ён хваліў маю аповесць «Вёска», называў еўрапейскім раманам; як, калі я ляжаў у 10-цы з вачыма, праз жонку перадаваў мне прывітанні, суцяшаў яе, сцвярджаючы, што праблемы з вачыма ў пісьменніка — гэта звычайная з’ява, лічы, прафесійнае захворванне, вартае павагі, і гэтым можна нават ганарыцца, як, напрыклад, Бунін ганарыўся тым, што правае плячо ў яго вышэй за левае ад доўгага пісання.

А я не знайшоў для яго некалькі добрых слоў. Неабавязкова хвалебных, тым больш ільсцівых, а проста — нармальных, чалавечых. Цалкам ім заслужаных, дарэчы. Ці, калі на тое пайшло, хаця б даўдзі да граматычна-правільнага завяршэння тое, што сказаў.

Так, — пачаў я думаць. Адбылася недарэчнасць, выйшла непаразумеенне. Прыкрае, але якое можна выправіць. Можа, скажаў я сабе, не знайшлося патрэбных слоў, бо гэта проста ўрывац, невялікая, вырваная з кантэксту падборка. Трэба прачытаць яе ў кніжцы, дзе сярод іншых абразкоў і мініячюр яна стане на сваё месца і будзе зусім па-іншаму ўспрымацца?

І я даў сабе зарок — набыць кнігу, як толькі яна выйдзе, уважліва, з алоўкам пачытаць, калі спатрэбіцца — вывучыць на памяць, але знайсці словы, вусныя, а яшчэ лепш пісьмовыя, і тым самым пастарацца загладзіць віну перад цудоўным чалавекам і выдатным пісьменнікам.

Пра мову і помнікі

Сяргей ВАГАНАЎ

З 1944 года, як толькі вярнуліся з эвакуацыі ў Мінск, доўгі час у нашай сям’і жыла мая стрыечная пляменніца Святлана, на два гады старэйшая за мяне. Яе матулю, вясковую настаўніцу і партызанскую сувязную Веру Міснік немцы закатавалі за тры дні да вызвалення Уздзеншчыны. «Ну чаго ты румзаеш?», — толькі і чулася ў хаце. Як ні намагаліся мая матуля і цётка Надзея супакоіць Святланку, у іх нічога не атрымлівалася.

Праз пэўны час Святланка пайшла ў школу. А яшчэ праз колькі гадоў пачалася сапраўдная калі не трагедыя, дык драма: Святланка наадрэз адмаўлялася вучыць нямецкую мову. Што ні рабілі настаўнікі,

як ні ўгаворвалі, нічога не атрымлівалася. Адказ у Святланкі быў адзіны: немцы забілі маму...

«Ну, прычым тут мова?!», — усклікала матуля, занепакоеная будучым Святланкі. Дасюль памятаю, як разгарнула перад Святланкай томік Лермантава і прачытала: «Горные вершины спят во тьме ночной...» Святланка зачаравана слухала... «А ведаеш, хто напісаў гэты цудоўны верш? Вялікі нямецкі паэт Гётэ... Ну чаго ты зноў румзаеш?..»

Скончылася гэта цяжкая гісторыя пераводам у іншую, з выкладаннем ангельскай мовы, школу і, урэшце рэшт, залатым медалём...

Але ці скончылася?..

Што праўда, помнікаў вялікаму нямецкаму паэту Гётэ ў Беларусі не было...

Вера МІСНІК, маці Святланы

Святлана

«Быць разам»: Алена ВАСІЛЕВІЧ

Кастусь ЦВІРКА

Абаяльная, прыгожая і абліччам, і душою, дабразычлівая, спагадлівая да людзей — гэта толькі кароткі пералік эпітэтаў, якімі надзяліў бы я Алену Васілевіч.

Але спярша пра яе творы.

Я зацікавіўся творчасцю Алены Сямёнаўны, калі прачытаў яе аповесць «Расці, Ганька». Гэта — я сказаў бы, светлы плач-шкадаванне па дарагой, але даўно страчанай, не-не, зусім не страчанай, а толькі вельмі аддаленай па часе краіне маленства, той краіне, дзе кожнай вясною шырока разлеглы пад вольнымі воблакамі лугі-сенажці «топяцца ў залатой лотаці, потым палаюць ад ружовай загары, а летам, у касавіцу, звяняць на тысячы званаў усімі кветкамі, якія толькі ёсць на свеце».

«У гарах — маё сэрца», — не на міг не забываючыся ў бадзяжніцтве па свеце пра сваю Шатландыю, казаў некалі Роберт Бёрнс. З аповесці «Расці, Ганька» вельмі добра відаць, што сэрца Алены Васілевіч — у любай Случчыне, дзе пры таямнічым Барэцкім лесе прымясцілася невялічкая, на дванаццаць хат, яе родная вёсачка-засценак Даманшчына. У хату сваіх бацькоў і ўводзіць Алена Васілевіч чытача з першых старонак аповесці.

Хата была падзелена праз калідор-сенцы на дзве палавіны. У першай жыў састарэлы ўжо гаспадар з нявесткай Іваніхай і дзвюма ўнучкамі, у другой — яго дачка Алена з унучкай Ганькай, у якой мы лёгка пазнаём саму пісьменніцу ў малых гадах. Усё добра было б тут, сярод сваіх, малой Ганьцы, калі б... калі б ні гэты, як яна мяркуе, праціўны яе дзед Грысь, які зімой і летам толькі і ведае, што сядзіць на печы ды бурчыць на ўсіх дамашніх. Асабліва не можа ён дараваць дачцы Алене, якая ўзяла ды й выйшла была замуж за «мужыка», хоць сама шляхцічка, не абы хто. Калі яе Ганька забягала ў тую палавіну хаты да сваіх стрыечных сястрычак, дзед Грысь, лежачы за коінам, ніколі не стрывае, каб не выказацца: «— Прыцяглосья ўжо, мужычанё... Ганька спадылба, сярдзіта глядзіць на коін, але скажаць што-небудзь баіцца. За яе заступаюцца стрыечныя сёстры: — А вам там цесна, лежачы на печы? Абы чапляцца да дзіцяці. Малодшая, шаснаццацігадовая Ніна, ніколі не сцерпіць дзеду. І толькі яе аднае ўжо і пабойваецца дзед. — Паагрызай-цесья мне, паганкі... І ўжо зусім кепска бывае, калі на такі выпадак нарвецца Алена. — Ізноў?... — усяго толькі і скажа яна, намагаючыся здавацца спакойнай.

Алена ВАСІЛЕВІЧ. Фота Леаніда ГАЛУБОВІЧА

Па тварах усіх, хто ў хаце, ёй зразумела, пра што ідзе гаворка. — Я мужычак да сябе ў госці не зваў, — напышліва адзываецца з-за коіна дзед. — А да вас ніхто і не ішоў. — «Не ішоў?»... Цяпер ходзіш, як той твой паўстынец узяў ды кінуй цябе, дурную... — Не ваша дзела! — голас Алены звяніць, здаецца, вось-вось разаб’ецца...».

З лёгкай усмешкай, з замілаванай «слязой на ветцы» (Уладзімір Паўлаў) падае нам Алена Васілевіч казку свайго маленства. І праўда: як жа хораша не паўсміхацца з дзіцячай непасрэднасці маленькай Ганькі, перад якой раскрываецца такі дзівосны, такі бліскотны свет з усімі яго праявамі.

Усё цікава Ганьцы ў гэтым свеце, усё хочацца зведаць і паспрабаваць, самой рабіць тое, што і дарослыя, што і маці. От заглядзелася Ганька, як яна, маці, тчэ палатно на кроснах, як стукае набіліцамі, як пускае праз аснову чаўнок з цэўкаю, на якой намотаны ніткі, і, калі маці выходзіць з хаты, малая крадком садзіцца за кросны і сама ляскае набіліцамі. І ткала б, як трэба, ды — от няўдача! — не дастае нагамі да панажоў. Але яна ўсё роўна прубе, бо хочацца. А калі прыходзіць пара бяліць палотны, Ганька і тут не ўбаку.

«— Я таксама буду бяліць палотны! — падскоквае, седзячы на месцы, Ганька. Ёй не церпіцца дачакацца тае пары, калі палотны будуць мачыць у копанцы, калі будуць слаць іх па маладой зялёнай траўцы, калі можна будзе бегаць па гэтых палотнах босай. Лоп-лоп-лоп-лоп! — лапчуць пад нагамі цубкія палатняныя сцежкі на траве — толькі цёплыя пырскі

ляцяць ва ўсе бакі! Лоп-лоп-лоп-лоп! — перабягаеш ты з палатна на палатно. Лоп-лоп-лоп-лоп!...»

Ідуць гады, расце, набіраецца розуму і памалу сталее Ганька. А перад ёю — чарада падзей. І самая горкая — смерць мацеры. Ганька ўжо — круглая сірата. А каму ж не ведама: Бог сірат любіць, але долі не дае. Усё ж радня не кідае малую. І яна ідзе ў школу, потым — у інстытут (у гораде Рагачове). Пра ўсё вельмі маляўніча, з поўнай душэўнай аддачай расказвае Алена Васілевіч, расцягнуўшы сваё апавяданне ў тэтралогію пад агульнай назвай «Пачакай, затрымайся...».

Заканчваецца тэтралогія апошнімі днямі вучобы ў інстытуце. А гэта быў май 1941 года. Да студэнткі-выпускніцы Ганькі Гурновіч (чытай — Алены Васілевіч) прыязджае ў студэнцкі інтэрнат «яе хлопец» — курсант пяхотнага вучылішча Іван Лазоўскі, з якім яна даўно перапісваецца.

«Удваіх мы блукаем цэлы дзень, — расказвае (ужо ад першай асобы, ад сябе, не хаваючыся пад выдумане імя) Алена Васілевіч. — Лазім па дняпровых кручах. Умошчваемся і сядзім на выгнутым ствале хваіны-ліры... Абедаем мы ў гарадскім рэстаране. Сядзім удваіх за столікам. У нас нават па кілішку чырвонага віна. Закусваем вінегрэтам і гуляшамі. У рэстаране мы страчаем нашых хлопцаў-студэнтаў. Хлопцы выразна пазіраюць у наш бок: ого! Я разумею, што лячу з галавою ў вір — і ўсё роўна вір гэты мне жаданы. Мне свае галавы не шкада... Вечарам мы ідзем у кіно па Цымерманаўскай. Нічога не чуем і не бачым, сядзім паўтары гадзіны. А

потым заходзім у гасцініцу ўзяць Ванеўшынель. Вечары яшчэ свежыя. І праседзець на вуліцы распранутымі — будзе холадна. Будзе холадна мне — Ваня пра мяне клапоціцца, каб не прастыла. На ўтульнай Задруцкай вулачцы мы выбіраем незаняты ганацхак і займаем яго на цэлы вечар. (У Ваневым шынялі мне цёпла, і я не буду спяшацца дадому.) На суседніх ганках таксама сядзяць пары. Гэта нашы, студэнцкія, ганацхі.

— Ты толькі хутка пішы, адразу, як заедзеш...

— А ты мне адразу адказвай. Добра? А праз год, у гэту пару, мы ўжо будзем разам...

Ён прыедзе да мяне... У маю новую школу. Ён прыедзе і забярэ мяне. І мы паедзем — разам ужо. (Хоць на край свету!) Каб потым быць ужо толькі разам. Толькі ўдваіх...»

Ды ўсё перакрэсліла вайна, якая грымнула «праз месяц і дванаццаць дзён». А праз якія паўгода (дакладна 18 лютага 1942-га) прыйшло пісьмо з фронту, у якім паведамлялася, што ў баях з нямецка-фашысцкімі захопнікамі лейтэнант Іван Лазоўскі «загінуў смерцю храбрых». Пра гэта Алена Васілевіч расказала ўжо ў апавяданні «Ты пайшоў насустрач вайне» з прыпіскай: «Памяці Івана Лазоўскага». Гэта ўжо быў рэквіем па сваім светлым каханні. Ці не адсюль і тая душэўная цеплыня, любоў да людзей, што чую я ў кожным апавяданні, у кожным эсе Алены Васілевіч?

...Мне пашчаслівіла працаваць разам з Аленай Васілевіч у выдавецтве «Юнацтва». Сядзеў з ёй у адным кабінёце. Нямала там гаварылася, успаміналася. У сваёй кнізе «Будзіла вёску берасцянка» я расказваў, як знайшоў нашы з Аленай Сямёнаўнай агульныя карані: яе блізкую сваячку Тарэсю з дому Няронскіх-Лебедзевых узяў замуж мой не далёкі сваяк Юрка Цвірка і звёз у нашу Зялёную Дуброву. Адсюль Тарэся (ужо Цвірка) ездзіла ў родную Даманшчыну (цяпер Ліпнікі) з дочкамі Соняй і Стэфкай да сваіх у госці, дзе іх бачыла яшчэ малымі Алена Васілевіч, таксама тады яшчэ гэтакая ж малая. Зялёная Дуброва была для яе нечым таемна-звоблівым, песенна-казачным. Таму, як яна мне прызналася, і сваю Даманшчыну ў тэтралогіі назвала Зялёнай Дубровай. І хоць Алене Сямёнаўне не выпала пабываць у маёй вёсцы, але называла яе «дарагой і мілай». А кнігу выбраных твораў у серыі «Беларускі кнігазбор», якую я рыхтаваў да друку, яна падпісала так: «Дарагі Кастусь! Няхай і пасля нас будзе доўга гаманіць і зелянец наша з Вамі Зялёная Дуброва».

Дзівак з вакзала

Стася НАРКЕВІЧ

Мужчына гадоў сарака, а мо і трошкі больш, шпаркім крокам зайшоў у памяшканне, дзе знаходзіліся прыгарадныя касы. Ён адразу на сябе звярнуў увагу не чыста-сакавітай беларускай мовай і аксамітна-саладкаватым голасам, а хутчэй за ўсё вычварным касцюмам. Зрэшты, тое, што хавала яго худыя ногі, пакрытыя шчаціннем, якое выгарала на спякотным сонцы, нельга было назваць адзеннем: падраныя кашулі, а іх было, відаць, штук пяць-шэсць, абхоплівалі сцёгны, вылазілі адна з-пад адной, а іх рукавы, якія былі завязаны на жываце, утваралі гузакі, тырчэлі спераду. Сподняга ў яго не было.

Грудзі з рэбрамі-граблямі хаваліся пад кашуляй, зашпіленай на адзін гузік. Галаву гэты дзівак накрыў анучкай, якая была калісыці, відаць, хусцінкай белага колеру. Цяпер жа нагадвала адымалку, на якой гулялі чорныя рагі. Каб кавалак матэрыі не зваліўся з галавы, чалавек абвязаў яе танюсенькай вяровачкай.

У адной руцэ былі дзве торбачкі з пажыткамі, у другой — кіёчак, на канцы якога матухна-прырода вылепіла нейкага дзіўнага звярка; яго да бляску адшліфавалі ахайныя рукі з доўгімі, быццам у музыкі, пальцамі, якімі ён раз за разам дакранаўся да шчок, ілба. А вось вочы,

блакітна-шэрыя, ліхаманкава стралялі па жанчынах, што з цікаўнасцю назіралі за ім. Чалавек гэта бачыў. І таму больш стаў «працаваць» на публіку: чытаць на памяць вершы рускіх і беларускіх класікаў. Рабіў гэта з такім замілаваннем, з такім акцёрскім майстэрствам, пагладжваючы шыкоўную сіваю бараду, што можна было толькі пазаздросціць. А то і спяваў, у асноўным песні 80-х, і вельмі добра, трапляючы ў кожную ноту. Калі адну з песняў даспяваў да канца, падышоў да касы і працягнуў грошы. Назваў выразна станцыю, на якой меўся выйсці з электрычкі, узяў рэшту і вельмі міла ўсміхнуўся касірыцы. І маё падозрэнне, што спадарожнік бомж ці псіхічна хворы, развеелася.

Ад касы да лаўкі пасажыр не ішоў, а з прытупам набліжаўся. Прысеў. Закасаў рукаў і амаль крыкнуў:

— А мяне нават наркатыкі не бяруць. Вось зірніце.

І я зірнула, бо сядзела не вельмі далёка ад незнаёмца. На жылістай руцэ не было следоў ад уколаў.

«І навошта на сябе такое нагаворваць, — падумала. — Лепш далей бы спяваў ды тымі спевамі вяртаў у юнацкія гады». Але чалавек больш не зацягваў рамансы, а стаў абурацца на сваіх суайчыннікаў, якія не любяць беларускую мову, не хочуць на ёй размаўляць, як і не ведаюць сваіх каранёў. Затое як ён усхваляў жанчын (напэўна, што ў памяшканні былі адны кабеты)! Мужчына гаварыў, што жанчыны яго абагаўляюць, узвышаюць, узбагачаюць, бо ў іх найтанчэйшая душа і добрае сэрца.

Амаль гадзіну мы назіралі за яго паводзінамі, але хутчэй — за гульнёй акцёра.

«Толькі навошта ён ломіць каме- дыю, — міжволі прабегла думка. — Наво-

Dotu pxhere.com

шта? Мабыць, ужываецца ў новую ролю. Трэба зрабіць на памяць фотаздымак». І, глядзячы яму ў вочы, пачала расшпільваць сумку, каб дастаць фотаапарат. Не паспела зрабіць і рух, як чалавек падхапіўся і на ўсю залу крыкнуў: «Папарацы!»

«Ага, значыць, ты не дурны, калі ведаеш, што такое папарацы, — ціха сказала. Але крык усё ж спыніў мяне, а мае намеры прымусілі пасажыра больш пільна пазіраць у мой бок і глядзець — вочы ў вочы. Напэўна, ад такога пільнага погляду мяне разабраў смех, які так і рассыпаўся, што пясок-цукар па падлозе, раствараўся ад гарачыні і салодкім водарам напаўняў памяшканне, пранікаў у кожную клетачку людзей. Думаю, смяшынак нахапаўся і наш дзівак, які стварыў вобраз дурня і, як малое дзіця, стаў яшчэ актыўней весяліць публіку. Пацешыўшы пасажыраў (але, як мне здалася, больш сябе), ён пакінуў залу. Перш чым зачыніць дзверы, «акцёр» шматзначна зірнуў на мяне, быццам спытаў:

«Ну, як я табе?».

Замест адказу я ўсміхнулася. Праз некалькі хвілін я таксама накіравалася

да выхаду — аб'явілі пасадку. Да вагона ішла марудна і раптам адчула чыйсьці позірк. Азірнулася. Мяне свідравалі вя- сёлыя вочы нядаўняга суседа па лаўцы. І я пачула:

— Мо вам дапамагчы? Тады пачайце. Я падыду і ўскулью ваш хатуль у электрычку.

— Дзякую. Не трэба. Сумка ў мяне лёгкая, хоць з выгляду грувасткая, — строга адказала і пакрочыла далей. Падышла да вагона, падняла сваю паклажу і паставіла спярша на адну, потым на другую прыступку.

— Аднак вы ганарлівая і дужая жанчына, — пачулася збоку, — але ж і нейкая дзіўная, адмовілася ад дапамогі.

Я прамаўчала, толькі падумала: «Цікава, хто з нас большы дзівак...». Хаця праз колькі часу пашкадавала, што адмовілася ад дапамогі чалавека, які такім чынам хацеў наладзіць кантакт. І я б праз колькі часу даведалася пра яго шмат. Тым больш, што падарожнік уладкаваўся ў вагоне, у якім была і я. Ды толькі было позна. Як кажуць, цягнік адышоў...

Дровы

Лявон ВАЛАСЮК

З ночы лупіў летні дождж. Бесцырымонна і манатонна. А ў мяне на сталележаў квіток на футбол. Нашы павінны былі сустрэцца са сталічным «Дынама». Такія гульні заўсёды былі цікавымі, праходзілі ў вострай, бескампраміснай барацьбе і фізікалі на трыбуны шмат аматараў футболу.

Пасля абеду, прыхапіўшы парасон, я накіраваўся на аўтобусны прыпынак. На лаўцы, схваўшыся ад дажджу пад навесам, сядзелі дзве знаёмыя жанчыны — мае суседкі. Побач з імі я пачаў мужчыну з бліжняй вуліцы. Выгляд у гэтага дарэшткі схуднелага, з тыднёвым шчаціннем на твары мужчыны быў яшчэ той: з вузкіх плячэй звісаў пінжак, накінуты на голае цела, замест нармальных нагавіцаў — спартыўныя (такія калісыці куплялі для ўрокаў фізкультуры), абрэзаныя да кален, выцвіла-сінія, з вышгнутымі каленымі. І да ўсяго мужчына быў босы. У руцэ ён трымаў поліэтыленавы пакет з парожнімі бутэлькамі, якія час ад часу пазвоньвалі ля нагі.

Мужчына быў не такі ўжо і стары, але заўсёды недагледжаны. Два гады таму

назад памерла яго жонка, якая піла не менш за мужа. Непуцёвая дачка адбы-вала тэрмін «на хіміі». Затое сын быў міліцыянерам — маёрам, праўда, не вельмі сябраваў з галавою, бо, здаралася, здэкаваўся з бацькі, абражаў яго перад людзьмі. Урэшце прывёў кватарантаў (аж пецярых!), не пытаючы на тое бацькавай згоды.

Іван заўсёды быў у руху: за дзень па некалькі разоў абыходзіў кантэйнеры для смецця ў пошуках шклатары. Пасля адмываў усё, цягаў на прыёмны пункт. Так праходзіў час...

— Иван, ты адкуль такі вылупіўся? — запытала насмешліва цётка Волька, глядзячы на даўняга знаёмага, які ніколі не адрозніваўся ахайнасцю і акуратнасцю, але такім, як сёння, прадстаў упершыню. Было відаць, што Иван ідзе не з дому.

— Учора зранку хадзіў да Машкі дровы секчы... Спачатку крыху выпілі з Васькам-гарбатым, а потым і прыступілі... — пачаў Иван, крыху заікаючыся ці то ад холаду, ці то ад хвалявання. Ён уваголе любіў пагаварыць, хаця крыху не дачуваў. Людзі пра гэта ведалі і гаварылі з ім галасней. — Перад абедам зноў па два кілішкі асушылі, — працягваў Иван. — Пахарашэла, стала весялей. Добра-такі ўпацелі. А ў абед ужо расслабіліся па-сапраўднаму... — Иван памаўчаў, нібыта нешта прыгадваючы. — Што і як было далей — не памятаю, — ніякавата паціснуў плячыма. — Ачомаўся вечарам у нейкіх карчах — голы, у адных трусах, ні гадзінніка, ні абутку, ні грошай. Такія вось дровы... Хацелася дапамагчы адзінокай жанчыне, а бачыце, як яно атрымалася... — усё яшчэ пацпецаваўся, спыняючыся ці не пасля кожнага слова, жаліўся Иван.

Завяршыўшы свой сумны аповед і не дачакаўшыся спагады, мужчына ўзяў

пакет у левую руку і паклыпаў у свой бок, мераючы лужы пасіненымі нагамі.

— Во да чаго п'янка даводзіць! — уго-лас уздыхнула цётка Волька і перахрысцілася. Неўзабаве паказаўся аўтобус. Усе падхапіліся з лаўкі, і ўжо быццам і не было Івана з яго дровамі.

...Пасля футбольнай гульні, у якой «нашы» перамаглі з мінімальнай перавагай — праўду сказаць, ніхто і не чакаў, што накідаюць гасцям галоў як тых дроў, — я пешшу вяртаўся дадому. У галаве стаяў Іванаў аповед. Невядома чаму ўзгадалася далёкае дзяцінства, зіма з яе маразамі і снегам. Мая маці з суседкаю едуць у лес па дровы. Мы са старэйшым братам выглядаем іх праз заінелую шыбіну. Дровы ў нас былі, маці ездзіла «за кампанію», бо ў адзінокай суседкі зусім не было чым паліць у печы. Цяжка ў вёсцы без гаспадара.

А яшчэ памятаю з той пары дзедавага суседа, таксама Івана, які на пачатку зімы, прастуючы басанож па першым снезе да калодзежа, прыгаворваў:

— Зімка — зімушка — зіма! А ў Скалу-бы дроў няма! (Мянушка Іванава пайшла ад прозвішча жонкі.) Кожную зіму Иван Скалуба сустракаў без дроў, бо ўжо такі быў гаспадар. А вось мая бабуля Паўро-ся наконт гэтага была спраўнаю: у яе ніводная галіначка, ніводная трэсачка не прападала дарма — усё ішло ў печ. І як толькі пад павеццю вызвалялася якое месца, дык адразу: «Дзед, вастры сякеру, а то зімою ў хаце не ўсёдзім!»

Адзін «дрывяны» ўспамін пацягнуў за сабой іншыя.

Канец сямідзясятых. Непадалёку ад нашага дома на прыватнай кватэры знайшоў прытулак мой студэнцкі сябар Рыгор з жонкаю. У старым драўляным доме ўсё цяпло ішло ад печы. Адпаведна, патрэбны былі дровы, кубоў пяць на зіму, бо брыкету, а тым больш вугалю,

ушчэнт прагарэлая топка не вытрымала б. У першую зіму за вучобаю ды іншымі клопатамі прагледзеў мой сябар няхватку дроў. А з холадам не пажартуеш. Каб паправіць сітуацыю, запрасіў хлопец да сябе ў гасці некалькіх надзейных аднакурснікаў, выпілі па шклянцы-другой і, каб не даць сябру з маладой жонкай канчаткова акачанець, як толькі звечарэла, учынілі рэйд па суседніх вуліцах і дварах. Там палена, там два... Многа не назбіралі, але на тыдзень, пакуль не пры-везлі апілкаў з мэблевай фабрыкі, хапіла.

А ўвогуле да дроў у мяне асаблівыя адносіны з самага ранняга дзяцінства, бо ці можна без замілавання глядзець, як яны разгараюцца ў печы, як выпускаюць траскучую слязу, як пасылаюць цяпло ў хату. Памятаю і цяпер... Без вялікай ахвоты — яшчэ апячэўся! — бабуля дазваляе падкласці смалістае паленне ў агонь. Я назіраю, як полымя хапае іх у свае гарачыя абдымкі. Жар ад печы асвятляе прытомленыя бабуліны вочы. А дзед у паўзмроку сядзіць на шырокай лаве ля акна і курыць свой «Памір». Сізы дым сцеецца па хаце, нібы аблогі над вёскаю...

А дровы Марыіны Иван са сваім памагатым да ладу давалі. Я нават парадаваўся за іх. Бачыў, як няпроста было ўпраўляцца мужчынам з сукаватымі калодамі. Раз-пораз, узнятыя даверху неверагодным намаганнем змарнелых ад «зьялёнага змія» дрывасакаў, яны пераставалі падпарадкоўвацца ім, па ўласнай волі мянялі «траекторыю». Усё ж абышлося без калецтва. Найперш таму, што навука чарнагоркім вопытам гаспадыня перад абедам, у абед і да самага вечара не выпускала бутэльку з рук, «дазіруючы» чаркі, каб мужчыны дачасна не ўпіліся, як у нас кажуць, у дровы.

Паміж Мінскам і Лунініцям

Вольга ГРЫДЗЮШКА

Цягнік эканомкласа «Мінск — Брэст» пад'язджаў да Баранавіч. «Яшчэ палова дарогі, — уздыхнуў Максім, — ці варта яе працягваць? Можа, сысці на станцыі Баранавічы-Палескія і вярнуцца ў сталіцу? Што я ў тым Лунініцы буду рабіць, калі Святлана не хоча мяне бачыць? Цягнік — не машына часу і ў лета мінулага года не завязе. Там было ўсё цудоўна, а цяпер каханая пра мяне зусім забыла... Хіба толькі бабулю з дзедам правядаю».

Ён сядзеў адзін у купэ паўпустога вагона, аблакаціўшыся на столік, глядзеў праз акно, як вецер гойдае дрэвы, як яны ўцякаюць назад, і ўсё разважаў: «Гэта здаецца, што ўцякаюць, а на самай справе дрэвы стаяць на месцы. Можа, яны і хацелі б уцячы ад ветру, ад дажджу, але не могуць: карані не пускаюць. Яны нават вакол сваёй восі павярнуцца не могуць, на суседзяў паглядзець. Дрэвы несвабодныя. А чалавек — вольны. Ён не прымацаваны да зямлі каранямі і можа ісці ці бегчы, куды захоча. Добра гэта ці дрэнна? Меў бы я, як дрэва, карані, то не разлучыўся б са Святланай, застаўся б у маленькай палескай вёсачцы і быў бы цяпер шчаслівым».

Колькі разоў імчаў Максіма гэты самы цягнік на Палессе! Спачатку ў дзяцінстве, да бабулі на лета, пасля — да Святланы. Там жылі самыя лепшыя, самыя кранальныя ўспаміны. Шмат аддаў бы ён, каб зноў трапіць у той час, у тое месца, дзе жаваранак заліваецца над чырвоным ад трускалак полем, а ён і Света частуюць адзін аднаго салодкай духмянай ягадай.

Прадчуванне было не вельмі добрым. Да сяброўкі ён так і не датэлефанаваўся. Зніклі яе сляды і са старонак інтэрнэту. Але Макс не губляў надзеі. Роўна год прайшло з таго часу, як яны развіталіся на Лунінецкім вакзале, як ён паехаў «рабіць кар'еру» — так казаў яго бацька. Бацькі заўсёды пераконвалі сына, што спачатку трэба «стаць на ногі», а пасля ўжо звязвацца шлюбам, і абавязкова выбіраць сабе роўню. Вядома, што ў іхнім уяўленні медсястра з палескай глухой вёскі ніяк не падыходзіла на ролю жонкі для адзінага паспяховага сыночка. Максім добра ведаў бацькоў і не спяшаўся абвешчаць ім аб сваім выбары. «Трэба пачакаць», — вырашыў малады чалавек, хоць і адчуваў, што паміж ім і дзяўчынай склалася ўжо такіх адносін, калі лепей не разлучацца. Напэўна, Святлана разумела гэта лепш за свайго выбранніка, але з-за сціпласці ці па нейкіх іншых прычынах яна маўчала. А тут яшчэ гэтая паездка ў Кітай! Радасць ад таго, што ён, Максім, стаў дыпламантам прэстыжнага конкурсу па любімай электроніцы і быў заахвочаны ганаровай камандзіроўкай, заслانیла Святлану і іхняе каханне. Гэта было гонарам як для яго, так і для бацькоў. Не кожны вучоны мог пахваліцца такім поспехам, тым больш — малады аспірант.

— Наведаць Кітай — усё роўна, што дакрануцца да чуда, — узрушана казаў ён крыху разгубленай дзяўчыне.

Сустрэча з замежнымі спецыялістамі сапраўды давала маладому чалавеку старт для прафесійнага росту. Ды і само знаёмства з цікавай краінай было шмат-абяцальным.

Вандроўка па Паднябеснай так захапіла Макса, што ўсё астатняе, у тым ліку і прыгожая паляшчучка, адышло на другі план. Але хутка ён пераканаўся, што гэта не так, бо пры кожным цікавым моманце

ў думках ці ўслых ён усклікаў: «Бачыла б гэта Света! Шкада, што Светкі няма побач... Як бы Святлана здзівілася! Не, Светка прыгажэйшая!» І ён пачаў сумаваць, лічыць дні. Ён бясконца шукаў для яе падарункі, фатаграфавалі іх і адпраўляў па інтэрнэце. Але дзяўчына не адказвала.

А пасля здарылася тое, чаго не мог прадбачыць ні адзін экстрасэнс ці прароцтва. Пачалася невядомая і гэтым яшчэ больш жахлівая хвароба: каранавірус.

Што значыць быць на мяжы паміж жыццём і смерцю? Гэта і ёсць тыя імгненні, калі клічуць самых дарагіх і блізкіх людзей. І калі яны прыходзяць, жыццё не абрываецца.

Ён ляжаў з высокай тэмпературай і трывалі трускалкі. Ягады былі ўсюды: рассыпаныя на зямлі, у мамы і бабулі на далонях, у бясконцых вёдрах і, як гарачае вуголле, валяліся па жаўтавата-ружовым полі. Шасцігадовы хлопчык стаяў сярод гэтага поля і сачыў за чорным бліскучым жучком, што імкнуўся ўзабрацца на тонкую сцяблінку. «Макс, ідзі абедаць!» — пачуў ён голас мамы і пабег да яе. І вось мама глядзіць на сына вялікімі, спалоханымі вачыма і кажа: «Сыночак, а ў цябе клешч!»

І ўжо ён, «сыночак», ляжыць на спіне, а цётка Люда ў белым халаце казыча яму жылот, непрыемна шкрабае, дастае нешта з-пад скуры і, нарэшце, падймае ўгору на нітцы... не, не маленькага клешчыка, а велізарную чорную пачвару. «Вось твой клешч, — кажа цётка Люда, — трэба зрабіць укол...» Максім усхопліваецца, бяжыць у веранду і хаваецца пад высокую вешалку. Курткі і паліто, што вісяць на вешалках, падаюць на хлопчыка. Іму цяжка дыхаць, але ён не можа паварушыць рукой, каб скінуць з сябе наваленую вопратку. Дзяўчынка з ружовымі вуснамі і блакітнымі вочкамі нахіляецца над ім, падае руку і кажа: «Не бойся, мая мама не будзе рабіць табе укол, я яе папрашу!»

Макс раплюшчыце вочы. «Ачнуўся!.. Працягвайце лячэнне!» — чуе ён голас. Як быццам з туману, выплывае падобны на касманаўта чалавек. «Крылоў», — чытае Максім на спіне «касманаўта» і здагадваецца, што гэта доктар, а ён, Максім, знаходзіцца ў шпіталі. Ад слабасці вочы зноў заплішчыліся, толькі паспеў падумаць: добра, што доктар рускі! Але ўсё астатняе дванаццаць дзён, у якія ён задыхаўся ад запалення лёгкіх, лячылі яго толькі кітайскія дактары. Крылова ён больш не бачыў. Не сніліся і хлопчык з дзяўчынкай, і выпадак з клешчам з далёкага дзяцінства. Затое і ў снах, і ў думках прыходзіла дарослая Света, і чым часцей яна снілася, тым хутчэй хворы папраўляўся. Ён столькі ўсяго перадумаў, што зрабіў для сябе самае вялікае адкрыццё. Нішто: ні вандроўкі, ні цікавая праца, ні кар'ера — без Святланы не маюць ніякага сэнсу, і ўсё: праца, адпачынак, сям'я — будуць прыносіць радасць і задавальненне, калі побач будзе сціплая шэравокая паляшчучка.

Цягнік спыніўся, каб прапусціць сустрэчны састаў. Невялікая зеленаватая птушка праляцела зусім блізка каля вагонаа акна.

— Які няшчасны! — цвіркнула як быццам маладая, шкрабануўшы шкло вострым крылом, — ён нават лётаць не ўмее!

А Макс у абы паразважаць:

— Умеў бы я лётаць, не залежыў бы ні ад цягнікоў, ні ад іншага якога транспарту. На сваіх крылах з таго самага Кітая правядаў бы каханую. А можа, і птушкі сумуюць па аседлым жыццём? Бо і яны ладзяць сабе гнёзды, каб хоць на час адчуць карані... Меў бы я іх, не згубіў бы сваё шчасце... Але нічога, забяру Светачку з Луніначчыны ў сталіцу і будзем там віць сваё гняздо.

Так ён перадумаўыходзіць у Баранавічах і паехаў далей.

У Лунініцы было гарача. Малады чалавек выйшаў на прывакзальную плошчу і адразу пабачыў дзеда і ягоную старэнькую

Foto pxhere.com

«Жыгу» — так дзед называў свае «Жыгулі». Лепш было б узяць таксі, але Максім не хацеў крыўдзіць дзядулю, бо ведаў, што сустракаць унука для яго — вялікая радасць.

Па дарозе размаўлялі пра клубніцы і пра тую самую хваробу, што не абмінула і Палессе.

— А як Света спраўлялася? — не вытрымаў Максім. — Яна ж медык...

— А хіба ты не ведаеш? — здзівіўся дзед, — Светка замуж выйшла... І дзіця ўжо ёсць. Неяк хутка ў іх атрымалася. За аднакласніка, хлопца з суседняй вёскі выйшла. Кажуць, сядзеў ён... Дарэчы, у Баранавічах жывуць...

Гарачая хваля хлынула ў твар Максіму.

— Гарача ў вас, — заўважыў ён, — самалець можна ў тваёй машыне.

— Дык лета!..

— Дзед, а я да Светы еду...

— Зразумеў, што не да нас з Іванаўнай, не дурны, хоць і стары... Назіраў за вамі мінулым летам... Света — добрая дзяўчына, сур'ёзная, але яна — замужам.

— А калі яе дзіця — твой праўнук? — нечакана выпаліў Максім.

— Ну, тут ужо разбірайцеся самі, — сумна адказаў дзед. — Гэта вельмі кепска, унучак... Пры жывым родным бацьку...

Сустрэча з бабуляй таксама была трохі няёмкай і нацягнутай. Як не імкнуўся Макс жартаваць, хваліць бабуліны прысмакі, з галавы не выходзіла Святлана.

— Забудзь яе! — не вытрымала Еўдакія Іванаўна, — ты гарадскі, амаль што прафесар, а яна?... Медсястра простая!.. Мінчанку знойдзеш па сабе... роўню.

— Бабуля, ты маеш Свецінай мамы тэлефон? — перабіў бабу Еву дарослы ўнук.

— Цёткі Людзі? Няма... Мы і так кожны дзень бачымся, а што?

— Я пайду да яе, папрашу Светчын...

— Нічога яна табе не скажа! — пераконвала Еўдакія Іванаўна ўнука. — Калі Света захоча, сама патэлефануе. А раз не хоча, значыцца, так і трэба. І ты яе пакінь у спакой! Замужам яна, разумееш?

— З табой, бабулечка, не паспрачаешся!

Раніцай наступнага дня, цалкам расчараваны старых, Макс вяртаўся ў Мінск. Вырасціў з Луніначкі да Баранавіч дзіця дзіця, а пасля — пасажырскім. Нягледзячы на прапанову дзеда ехаць на маршрутку, ён заставаўся адданым сваім цягнікам.

На сядзенні ў вагоне нехта пакінуў газету. Малады чалавек прагна перачытаў усе чатыры старонкі і спыніўся на красвордзе: «Па вертыкалі: любімая каханка цара Саламона». «Суламіт!», — успомніў Максім і зноў падумаў пра Свету. Як ёй падыходзіць гэтае імя: Святлана — Суламіт! Чаму ён яе так не называў? Таму што не Саламон: ніякай мудрасці! Дурань, адным словам, хоць і аспірант!

Ён заплішчыў вочы, і адразу з'явіўся прыгожы ўспамін. Улёгенькай паркалёвай сукенцы ходзіць паміж клубнічных радкоў, нагінаецца над імі і зноў выпрамяляецца, каб пабачыць яго, Макса, дзяўчына. Суламіт!.. У яе русых валасах гуляе сонца. Налятае імгненна вецер, трэпле лёгкую сукенку, і тая шчыльна аблеплівае дзявочую высокую і стройную фігурку. «Няўжо Светка?... Як яна вырасла, — здзіўляецца

юнак, — зусім дарослая, а ўсяго толькі два гады не бачыліся, як пахаразела!»

Тым самым летам іх дзіцячае сяброўства перарасло ў першае — чыстае, узнёслае і ўзаемнае — каханне. А пасля яшчэ было два шчаслівых, напоўненых любоўю і пяшчотай, пахам ягад і смагай кахання кароткіх леты. Света паспела скончыць медвучальню і працавала медсястрой. Ён скончыў універсітэт і паступіў у аспірантуру.

На станцыі Баранавічы-Палескія Максім выйшаў з вагона і накіраваўся ўздоўж цягніка да пераходу. Сонца сляпіла вочы. «Дарма стараешся, свяціла, — прыжмурыўся на яго юнак, — настрой ты мне ўсё роўна не паднімеш. Схавайся лепш за хмару, пойдзе дождж — і я з ім паплачу, каб лягчэй стала».

І раптам ён заўважыў Свету. Спачатку пазнаў яе ружовую, у шэрыя ружачкі блузку, пасля бліскучыя, распушчаныя валасы, напоўненыя сонцам. Маладая жанчына ішла насустрач Максіму. Яна не змянілася, можа, яшчэ больш пахаразела. Сэрца закалацілася ад радасці.

— Суламіт! — вымавіў ён ціхенька, — Светка!.. — паклікаў грамчэй.

Ён крануў яе плячо і загарадзіў дарогу. Дзяўчына спынілася.

— Да бабулі ездзіць? — кінуўшы ў бок цягніка, спытала Святлана.

— Не, да цябе...

— Я тут жыву, у Баранавічах... і замужам.

— Віншую! І з нараджэннем дзіцяці — таксама...

— Гэта твой сын, Максім, — проста сказала Света. — Я спяшаюся на дызель, можа, больш не сустрэнемся, і я хачу, каб ты ведаў... Мой муж — сірата, ён сядзеў у турме, меў шмат выпрабаванняў, але ён працавіты, сур'ёзны, імкнецца, каб было ўсё, як у людзей... Ён добра адносіцца да нашага сына, але не збіраецца яго прызнаваць і траціцца на яго. Ён перакананы, што сапраўдны бацька павінен выплачваць... грошы, ці як яны там называюцца, «аліменты». Шлюбам мы пабраліся таму, што мая мама не перажыла б, каб я паўтарыла яе лёс: нарадзіла дзіця без мужа. І вось я еду да мамы прасіць грошы... ці гэтыя самыя аліменты.

Голас яе сарваўся. З вачэй пырснулі бліскучыя, як раса, слёзы.

— Света! Светачка, ты нікуды не паедзеш!.. Вось грошы, — хуткагаворкай казаў Максім, шукаючы па кішэнях. — Не, лепш картка... Вазьмі, карыстайся, колькі трэба!.. Пабудзь са мной, калі ласка! Я вінаваты перад табой! Я павінен усё расказаць! О, колькі ўсяго мне трэба табе расказаць!.. Светачка, а дзе цяпер наш... — Ромка, — зразумеўшы, што ён пытае пра сына, адказала Света, — Раманам назвала. Ён дома, з майёй сяброўкай... Ты хочаш яго пабачыць?

— Так, вельмі!..

— І ты не хочаш ехаць зараз у Мінск?

— Не хачу!.. Без цябе не хачу! Давай пабудзем гэты дзень разам!

Эпілог

Праз некалькі дзён Макс усхвалявана казаў бацькам, што здымае кватэру, бо пара ўжо яму прывыкаць да самастойнага жыцця, а ім — абрасціць унукамі.

Мігаўкі душы

Сяргей ЧЫГРЫН

Зачароўвае
Перашчоўк пералівісты
Беларускага салаўя,
Нібы калыханка маці,
Калі ты вярнуўся
З дарог дадому.

Максім Танк прасіў перад сном
Накрыць яго роднай песняй...
І мяне накрыйце,
І маіх сяброў,
І ўсю Беларусь накрыйце
Роднай нашай беларускай песняй.

Міхал Валовіч з Парэчча
Думаў пра Бацькаўшчыну.
Мы сёння ў Парэччы
Думаем пра Валовіча.

Чужой Бацькаўшчыны
ніколі не бывае,

Бываем мы чужымі
На Бацькаўшчыне.

Толькі вадой
З роднай студні
Магу спатоліць смагу
На цэлы дзень,
На ўсё жыццё.

Прыеду дадому
На родны падворак —
З яго бліжэй
Да ясных зорак.

Нас чакае Купала,
Колас і Багдановіч...
Зачакаліся...
Трэба спяшацца
Да станцыі Беларусь.

Доўгай дарога не бывае,
Яна — бясконца:
Да маці, да роднай хаты,
Да Янкі Купалы.

З 1863 года
Каса пад страхом —
Напамін пра дзядоў і прадзедаў.

Хачу быць снегам на двары Айчыны,
Каб штодзень яго тапталі беларусы,
Спяшаючыся да Скарыны, Насовіча
і Купалы.

Мама — побач. Мама — жывая,
Вяжа шкарпэткі і рукавіцы маім сябрам,
Каб не замерзлі жыць.

Яшчэ не выйшлі з лясоў
Слуцкіх паўстанцаў
Сыны, унукі і праўнукі...

Іду тваім следам, Янка Купала,
Але хто толькі туды не ступаў —
Ён шырокі і слізкі.
Іду і... падаю,
Але іду...

Дождж стукае ў акно —
Просіцца ў твой дом...
Пад дажджом стаю я.

Ты жыла ў маім сэрцы,
А цяпер пераехала ў іншае...
І не паклікала мяне на наваселле.

Восень страсае лісце з дрэў,
Каб цёпла і мякка было зямлі,
Па якой ты ходзіш.

Ноччу ў лесе цёмна,
Ты —
Мой ліхтарык.

Ты праходзіш побач,
І нешта абрываецца ўнутры...
Месяц праходзіш побач, год, жыццё...

У гэтым горадзе многа сонца —
У гэтым горадзе
Ты жывееш.

Я — матылёк,
Які заляцеў у твой пакой.
Ты адчыніла акно
І выпусціла мяне на волю.

Упершыню ты ўзяла ў рукі серп
І пачала жаць жыта,
Праз якое вяла сцежка
Да цябе.

Ты казала,
Што я —
Тваё сонца.
Здымі акуляр —
Паглядзі
І ўсміхніся
Сонцу —
Мне.

У тваім акне — ноч,
У маім — вечар,
А ў чужых вокнах заўсёды дзень.

Чуеш, ідзе дождж?
Але ты яго не пачула
З-за дажджу.

Праз сто гадоў нас ніхто не будзе
Памятаць,
Але ж гэта будзе...
Праз сто гадоў.

Будзьце светлымі, як нашы рэкі.
Будзьце чыстымі, як нашы крыніцы.
Калі ласка, вельмі прашу,
Будзьце...

Зямны код

Янка ТРАЦЯК

Што шлях выпадае, што век нам
З намерам — дарога у рай...
Дзе рай — разабрацца, дзе — пекла
Не ўсякі дасць рады святар.

Хай Слова было ад Пачатку...
Як Слова не страціць сваё?..
І што застанецца нашчадкам? —
Там лепшых не будзе краёў.

Свой рай на зямлі люд стварае,
Што ідал — усё ў барацьбе.
Казалі, што Бог пакарае.
...Караў жа сам кожны сябе.

Прыбліжаюцца з узростам:
Зоркі, неба, нават космас,
І зямля, што пад нагамі
Прыбліжаецца з гадамі.

Стала блізкім, усё родным:
Вёска, лес і нават Гродна...
Толькі сэрца адно студзіць:
Як у даль зыходзяць людзі.

Так, за кожным паваротам
Ці падзенні, ці пустоты...
І зыходзяць незваротна
У свет вечнае дрымоты.

Грукат нейкі, бункер...
Сон схілае нават...
Не прыходзяць думкі, —
не развееш кавай.

Ад навінаў — мулка,
там ідзе ўсё гладка...
толькі лямант гулкі,
толькі крыкі, звадка...

Смела пойдзеш пляцам,
быццам пад аховай:
з кім няма вітацца,
ці сказаць хоць слова.

Дзе каб з кім напіцца —
час такі нервовы...
Высахлі крыніцы,
разабралі бровар...

Ці хто смелы, пужкі —
адзін маюць вырак:
як у восень птушкі,
паляцелі ў вырай.

Беларусь і Пецяrbург

Міколу Нікалаеву,
навагрудска-пецяrbуржскаму
прафесару і добраму чалавеку

Йшлі дарогі, вялі тропы
лесам і балотам:
Пецяrbург — акно ў Еўропу,
Беларусь — вароты.

У варотах, у тых вокнах
час ішоў марудна...
Шэрань, хмары павалокай,
скразнякі паўсюдна.

У Еўропу ці з Еўропы —
вечныя грымоты:
білі вокны
і вароты
адчынялі ботам.

Толькі страхі, толькі здзекі,
палігон, аблавы:
ці з варагаў, ці ў грэкі,
ці з Масквы, з Варшавы.

Ці з Берліну, ці з Парыжу,
ці бандыты з лесу,
ці з мячом ён, ці ён з крыжам —
толькі тут — агрэсар.

Кроў — ракою, слёзы з потам,
пляцы, эшафоты,
ці ў тых вокнах у Еўропу,
ці — у тых варотах.

Дзе гісторыі з размахам,
хіба смерць — прыхільнік.
Вырас горад на касцях там,
тут зямля — магільнік.

На шляхі застаўся попыт
праз лясы, балоты:
Пецяrbург — акно ў Еўропу,
Беларусь — вароты.

Што сцежкай без аддушыны,
ці збітым шляхам ходжаным,
ці ты тут поўзаць змушаны,
ці ты лятаць народжаны?

Не можа быць дзе роўнасці, —
у часе між прасторамі,
у святасці,
грахоўнасці...
У будучым,
гісторыі...

А там, за паваротамі,
жыццё такое зменнае...
Каму — ад адваротнага
і Зло — Дабро нядрэннае.

Нябесны код парушаны,
а код зямны пашкоджаны...
...Вось так і поўзаць змушаны,
а быў лятаць народжаны...

Да Бога ў кожнага свой шлях —
нялёгкі шлях да Бога:
адзін сілком б'е у цальняг —
спрасаць хацеў дарогу.

Другі ідзе, як чорт панёс,
пратораным гасцінцам...
Той узляцеў аж да нябёс
і Бога не баіцца...

Дарог клубок — адзін маршрут:
шукаць свой шлях няспешна,
прайсці праз безліч розных пут —
сваю праторыць сцежку.

А Бог адзін — такі наш свет,
ці поўзай ты, ці лётай.
Наш шлях да Бога — гэта след
крывёй паліты й потам.

Такі наш край, такі наш кут,
такая воля Бога.
Ідзем шляхамі мы пакут —
няма другой дарогі.

Дасць моцы Бог, як Запавет,
як Божы дар палёту...
Дасць Бог і нам убачыць след,
пакрыты пазалотай.

БРЫЛЬ

«Працяг.
Пачатак на стар. 1

4

Часта варта толькі захацець, а там усё само складзецца. Кніга патрапіла да мяне надзіва хутка, яшчэ да таго, як з’явілася ў кнігарнях. У выдавецтве «Мастацкая літаратура» частку ганарару «плацілі» кнігамі, можна было самому выбіраць. І вось сярод іншай класікі — Гарэцкі, Зарэцкі, Колас — я нечакана ўбачыў новенькі зборнік Я. Брыля «З людзьмі і сам-насам». Яго толькі што выдалі ў той жа «Мастацкай літаратуры». Сімпаатыны зграбны томік. Малафарматны, як аўтар любіць. Кнігу прыемна было трымаць у руках. Шчыльная белая папера. Выразны якасны друк. Складзена па прынцыпе дзённіка, па гадах — ад 1996-га да 2003-га. Усярэдзіне ўсё традыцыйна: кароткія, адбітыя зорачкамі запісы на адзін — два абзацы, рэдка на старонку. Была там і падборка, рэдагаваная мной у «Полымі».

Само сабой, я адразу ж ухапіў жаданую кнігу, а дома, не марудзячы, прыступіў да вывучэння яе. Адразу мушу прызнацца, што чытач з мяне, у адрозненне ад таго ж Янкі Брыля, якога М. Стральцоў называў «прафесійным чытачом», зусім не прафесійны. Я здаўна прытрымліваюся думкі, што кнігі ўвогуле нельга чытаць, іх можна толькі перачытваць. Таму спачатку, каб даць кнізе час прывыкнуць да сябе, а сабе да яе, я проста знаёмлюся з ёю, пагладжваю па вокладцы, марудна перагортваю старонкі, прабягаю тэкст па дыяганалі, выхопліваю ключавыя словы і сказы, праглядаю то з сярэдзіны да канца, то з канца да сярэдзіны, то «па-японску» — зверху ўніз, спыняюся ў любым месцы, дзе разгарнулася.

Так, бегачы вачыма і пальцамі па кнізе Я. Брыля, раз-пораз натыкаўся на старыя знаёмыя словы, апісанні і падзеі. Напрыклад, мільгала ўсё так жа часта, як і раней, слова «хораша» ў рускім значэнні «хорошо», яшчэ часцей — «пацешна» ў значэнні «забаўна». Каршун замест коршака, кляваў замест дзяўбаў. Знайшлося месца і касьбе: «...як мы ўтрох, наш Міша, Валодзя і я, да снедання палажылі старому Калесніку добрую лугавіну над Серваччу — зноў прыгадалася тая раніца, той росны луг, спраўныя косы, маладыя сілы і дружба наша светлая...» Было ўсё тое ж замілаванне жыццём, прыродай і сабой:

«Заходзіць сонца — цэлы бяздымны пажар, далёка за рэдкімі дрэвамі. Яшчэ ўсё салавей. А ўдзень ляцелі невысока два жоравы, курлыкалі — хоць ты бяжы за імі». Была тая самая, што і на працягу ўсяго жыцця, асалода ад фізічнага працэсу — запісвання:

«Неяк песенна на душы. Нават запісваць прыемна».

Але вось памалу я перайшоў да звычайнага храналагічнага — старонка за старонкай — чытання. Тонкім, на ніткаку завостраным алёўкам падкрэсліваў, рабіў выпіскі, праводзіў стрэлачкі, ставіў «галкі» і выносіў заўвагі на шыракаватыя, бы знарок для гэтага пакінутыя палі. Кніга шчацінілася закладкамі розных колераў і памераў. Выпісак назбіралася багата. Аўтар выступаў перад намі, чытачамі, у якасці ўніверсальнага апавядальніка, які ёсць у лобой мужчынскай кампаніі, своеасаблівага Несцеркі, толькі не таго народна-класічнага жартаўніка, а проста разумнага, назіральнага, пажыўшага на свеце чалавека, часам з’едлівага, часам сціплага, які любіць і ўмее пагаварыць і ў якога за плячамі бяздонны мех гісторый на ўсе тэмы і на ўсе выпадкі жыцця.

Вось, да прыкладу, гісторыя гумарыстычная. Неяк на выступленні ў яго спыталі, ці лічыць ён сябе вялікім пісьменнікам.

— Лічу, — спакойна адказвае ён. — І ўсё жыццё ад гэтага пакутую. Метр восемдзесят сем см і ў сярэднім 105 кг. Ні вопраткі гатавай, ні абутку не знайсці. — Тут яго спынілі смехам і воплескамі.

Альбо такое.

«Адказваючы на адно з пытанняў: які мой твор найлепш мне падабаецца, само сказалася: “Вайна і Мір”, — але ж успомніў, што гэта не я напісаў. Разам са слухачамі весела засмяяўся».

«Купіў у магазіне істужку да машынкi, а незнаёмы вясёлы мужчына спытаўся: — Мемарыялы будзеце пісаць?

Пра мемуары. Ведае, што ў модзе».

«У канцы семдзiesiąт дзявятага ў Браціславе мяне пазнаёмілі з тамашнім карэспандэнтам, здаецца, “Камсамольскай праўды”, сказаўшы, што гэта з паходжання беларус. Даволі пажылы таварыш ветліва сказаў у нейкай меры па-зямляцку, што ён яшчэ ў школе зачытваўся “Палескімі рабінзонамі” і іншымі маімі творамі. Прышлося з усмешкай падзякаваць».

Вось Янка Брыль тонкі лірык:

«Як далёкі, ледзь чутны хвалююча доўгачаканы погрымак, вяшчун вельмі патрэбнага дажджу, адчуў я стрыманы водгалас мастацкага слова... Каб жа яно прыйшло, вярнулася і да мяне!» (Тут унутраная рыфма проста напінае тэкст, як ветразь, і рухае яго: хвалююча — чаканы — вяшчун — дажджу — адчуў...)

Вось ён драматычны бытапісальнік:

«Днямі мне расказалі, што той вусаченькі незаконны сын нашага партызана і хутаранскай цёткі, які так хораша вытанцоўваў на свяце вёскі, ужо задушаны ў сваёй мінскай кватэры, хутчэй за ўсё сябрамі, якія ведалі, што ў яго з’явіліся “вялікія грошы” на нейкую пакупку.

Яшчэ праз 2 дні ў знаёмага — пахаванне. Два юначкі запрасілі яго 14-гадовую, адзіную дачку на матацыкл, на штосці там наскочылі, зубаскалячы, самі абодва жывыя, а яна — насмерць. Столькі такога і страшнейшага, і без вайны, а боль адчуваюць толькі родныя, у каго яны ёсць...»

Тут ён сам сябе асуджае за гаварлівасць: «Старому чалавеку трэба трымацца прыстойнасці ды лішне не вякаць».

«Адзін зануда — яшчэ нічога, а вось уявім некалькі іх на доўгай лаве, сядзяць, сапуць і паныла, важна маўчаць. Ажно табе няёмка стане быць залішне балбатліва-вясёлым у кампаніі».

А то яму, наадварот, хочацца выказацца: — Пазайчора падумалася, учора запісаў: трохі пагрэцца графаманіяй, а сёння прымяніў гэта на практыцы, перапісаўшы дзве мініяцюры.

І адразу ж сам сябе стрымлівае:

— Столькі за век нагаварыў, што хочаш нешта, хай сабе і дарэчы, расказаць, а бязна: відаць, я ўжо гэта расказваў?

— Запісы, зацемкі, споведзі... Ратуй нас, літаратурны сэнс, ад старэча-недалужнага стрыптызу, а тым больш — ад бяззуба-чорнай зласлівасці.

То ідуць цэлыя абоймы імёнаў і прозвішчаў, а то раптам:

«Учора неяк ясней убачылася пошлая дробязнасць літаратарскай паўсядзённасці, чаго ў маіх запісах нямала. Ужо цяпер трэба прапалваць ды адсейваць тое, што не цікава, непатрэбна ўяўнаму чытачу, а калі падумаць шырэй — каму будзе зноў жа цікавай, а то і патрэбнай, тая ваджана з мноствам імёнаў, з накідамі вобразаў людзей, у якіх і тады, калі яны існавалі са сваімі непамернымі прэтэнзіямі, не было за душой нічога сапраўднага...»

Хапала ў кнізе і старога, і новага, што было асабіста мне найбольш карысным. Я пачынаў тады пісаць сваю «Сечку», і мяне цікавіла ўсё на гэтую тэму. І вось я вывуджаў у Я. Брыля:

1) — словаспалучэнне «**таму назад**» — замест ніколі мне не зразумелага, абсечанага «*таму*». (Два гады *таму*... Каму?)

2) — **украў**, а не скраў;

3) — **у час**, а не падчас;

4) — інверсіі; «упікнуў даўняга прыяцеля, што той, бываючы часта ў Мінску, не зойдзе ў госці, а той пачаў апраўдвацца: — Забыўсё, Ванечко, твой **домер нома**.

У іхняй вёсцы пра Беларусь можна пачуць Бералусь, пра Лаўрына — Раўлын, пра Рап’ева — Япрова...»

Ёсць такое і ў нашых палескіх вёсках.

5) — маладая дыктарка: «з-за гэтага **каштавала** туды паехаць». Карэспандэнт

Янка БРЫЛЬ

радыё Свабода: тады яму **апранулі** кайданкі. А потым яшчэ лепш, аж боязна, што не павераць: ён **апрануў** боты. Усё роўна ж ад аднаго **надзяваць**».

6) — «Белорусский писатель, пишущий на русском языке. Гэта якраз тое, чаго не толькі для нашай літаратуры, але і для ўсяго народа дамагаецца сучасная ўлада».

7) — горкае, на 100 адсоткаў спраўджанае прароцтва:

«Кнігазбораўскі» аднатомнік Наталлі Арсенневай. <...> І трывожная думка, між іншым, чытаючы, што і да нашага «Кнігазбору» яшчэ, чаго добрага, начальнікі дабярुцца — такое, як гэты смела-апальны том, выдаўцам не даруецца, так не пройдзе».

І ўсё-ткі найбольш у кнізе кранаюць не так людзі і іх стасункі, як прырода і браты нашы меншыя. Тут Я. Брыль дасягае бездакорнасці. Столькі цяпла, святла, дабыні, паэзіі, такое ўсё шчыmlіва-кранальнае, што пачынаеш разумець, чаму ў аўтара такі шчаслівы пісьменніцкі лёс, чаму яго чытаюць і перачытваюць і так часта называюць любімым пісьменнікам, чаму яго проза ніколі не састарэе, пакуль будзе існаваць наша мова.

Тут пра сабаку:

«Стары Шарык, што прыбіўся да нас з залясной вёскі, што ўжо павольны і глухаваты і неахвотна гаўкае — ён вельмі баіцца грымотаў. Ціснецца, просіцца ў хату, да людзей».

Тут і пра кошку (цяпер бы напісалі **котку**):

«Гарадская бомжастая кошка з сучаснай ментальнасцю мацярынства. Унізе зрабілі ёй лагава, а яна сваю чацвёрку кацянят разносіць па адным пад дзверы на другім паверсе, каля каторых ёсць дыванчыкі. Занясуць ёй зноў малых наніз, а яна неўзабаве назад разнясе».

Салаўі.

«Пайшоў у наш надрэчны гаек з балочыстым ровам высекчы заказаныя жонкай кіёчкі і спыніўся там адразу, і смяяцца захацелася, узняўшы вочы на яшчэ рэдкую лістоту вершняку, смяяцца радасна ад двубоя, калі сказаць па Караткевічу, двух салаўёў, так блізка і так захоплены, у смелай ці азартнай блізасці да чалавека».

(Толькі б я прыбраў тут слова *вершняку*: па-першае, рэгіянальна-размоўнае, па-другое, проста лішняе — адцягвае ўвагу, прымушае спыніцца і ўяўляць гэты *вяршыняк*.)

Ластаўкі.

— Пагаварыць паселі? — спыніўшыся ў роснай траве, пытаюся ў трох ластавак на белай раме навонкі расчыненага акна. І яшчэ.

«І гэта ж трэба разумець, як дзве ластаўкі, блізка сядзячы на драціне, на фоне блакіту, проста сабе шчасліва маўчаць».

Дзятлы.

«У спіёку на край поўненькай бочкі сеў-прысеў дзяцел... Калісьці з гэтай лавы я назіраў, як... зладзейкавата кляваў клубніцы... спачатку клонуюў глыткоў з дзясятка вады, а потым вырашыў і купнуцца».

«Дзятлу, праходзячы панурым халодным ранкам каля яго сасы:

— Дзяўбі, дзяўбі! Гэта табе не шпакам памагаць на верхнім голлі нашых салодкіх чарэшань!»

«Дзяцел прыжымліўся на градзе, патупаў сярод клубнічнай лістоты і малатком сваім

ці долатам не дзеўб, а гуліва хапаў — адну за адной — першыя спелыя ягады. Калі я весела прыкрыкнуў на яго з-падліпы, пярэсты зладзейчук не адразу ўцяміў, што да чаго. Прышлося грукнуць кулаком па сталёніцы».

Жабкі.

«Каля студні — выварка з вадою. Сухмень штодня, штоночы такая, што жабы скачуць у тую высакаватую пасудзіну, шукаючы паратунку. Тры раніцы выплэхваў іх з вываркі, ужо і разгірачаных ад холаду. Потым пашэнціла ўбачыць, як адна сядзела на краечку вываркі, задаволена адпачываючы. Трэба ж дадумацца. З бяды».

Некалі я пісаў пра І. Пташнікава, які пашкадаваў гадзюку. Брыль — жабку. Стары Шамякін плакаў, гледзячы па тэлевізары зіму, і калі спыталі, што здарылася, адказаў, выпіраючы вочы: «А ўявіце, як цяпер чукчам у ярангах!» Вось гэты дар умець шкадаваць усё — і абстрактнае, і канкрэтнае, вось гэты такі няможны цяпер гуманізм і складае, па-мойму, аснову літаратуры і з’яўляецца адной з галоўных разгадак яе ірацыянальнай, містычнай сутнасці.

5

Калі б у мяне спыталі, як некалі ў дзяцінстве, пра што гэтая кніга, я шчыра адказаў бы:

— Пра ўсё. Пра ўсё на свеце.

Так яно і было. Разам з тым ні эсэ, ні рэцэнзіі, ні нават проста водгуку не атрымлівалася. Нешта замінала, не давала разгарнуцца. Мудрая думка, трапная дэталі, бліскучы афарызм, таленавітая замалёўка, светлыя і змрочныя абразкі... Некаторыя самі па сабе з’яўляліся завершанымі творамі, маленькімі шэдэўрамі, іншыя нагадвалі чарнавікі, накіды, як бы падручны матэрыял да вялікага цэльнага рамана. А ўсяму разам па-ранейшаму не хапала нейкага стрыжня, ніткі, на якую ўсё гэта можна было б нанізаць. Адбылося тое самае, што некалі з часопіснай падборкай. Сабраныя ў кнігу, пад адну вокладку, размешчаныя побач творы выглядалі яшчэ больш хаатычнымі, разрозненымі, чым некалі ў «Полымі». Штучна счэпленыя між сабой, яны нагадвалі стракатую коўдру, або вось калі хутка ехаць праз лес, і пачынае стракатаць у ваках, — адчуванне калейдаскопа, надта імклівая змена, і ўсё адно за адным, без папярэджання, без падрыхтоўкі, без развіцця і заканчэння.

Вельмі дарэчы праскочыла тут аўтарскае:

«Калі мне было і 50, і 60 гадоў, я рабіў штосьці як на адчэпнае, як прыблізнае».

Вось менавіта прыблізнае. І ўвесь час проста фізічнае адчуванне адсутнасці рэдактара, унутранага ці рэальнага, жывога, які б з гэтага неверагодна багатага, але хаатычна рассыпанага матэрыялу склаў бы раман-аўтабіяграфію, а яшчэ лепш раман-псеўдааўтабіяграфію, г. зв. раман-аўтафікшн, якія цяпер у такой модзе. А тое, што такі твор — вялікі, цэласны — хацелася напісаць, сведчаць многія радкі.

— Ці будзе час, каб наймацней пашкадаваць, што таго чагосці, што мог і павінен быў зрабіць, — ты не зрабіў? Напрыклад, даштукоўваць **цэласць** апавядання пра сваё жыццё? (Вывучана мной. — А. Ф.)

Я не ведаў, як быць. А тут яшчэ ў часопісе «Дзяслоў», нібы з дакорам мне, маўляў, вучыся, як трэба пісаць, выйшла грунтоўная рэцэнзія А. Сідарэвіча пад назвай «Чаканае і нечаканае» на гэтую ж кнігу Я. Брыля. Наш масціты крытык усё, што трэба, заўважаў, усё, што не трэба, падкрэсліў, расклаў па палічках. Растлумачыў, што лейтматыў, славыты стрыжань, на якім усё трымаецца, якога я шукаю і не знаходжу — гэта праявы паэзіі жыцця. Або, інакш, усё трымаецца на адным прыгожым слове, якое можна адшукаць у Ластоўскага і ў Караткевіча, менавіта на **багавейлівасці**.

«Багавейлівасць перад усімі праявамі жыцця — мусіць, так можна было б акрэсліць асноўную танальнасць кнігі».

І я астыў. Як, мабыць, любіў б на маім месцы, калі б збіраўся нешта напісаць, а потым убачыў, што гэта ўжо напісана іншым, і лепш за цябе.

Заканчэнне на стар. 7 »

БРЫЛЬ

«Заканчэнне.
Пачатак на стар. 1 і 6

6

Так выйшла, што наступны раз да кнігі «З людзьмі і сам-насам» я дабраўся праз доўгіх восем гадоў. Ужо даўно Майстар пакінуў нас, але мая віна перад ім не знікла. Наадварот, цяпер я ўжо быў абавязаны перад яго памяццю скончыць задуманае, так ці інакш давесці яго да ладу. Не атрымліваецца эсэ, рэцэнзія, водгук, дык напішы хаця б Слова (а шкада, што знік такі жанр, як Слова).

На гэты раз стрыжнем, рухавіком маёй працы павінна была стаць тэза, пазычаная ў А. Сідарэвіча. Кніга Я. Брыля — не творчы хаос, не стракатасць, не калейдаскоп, не мільгаценне ў вачах, а — паэзія, апяванне і ўсхваленне самых розных праяў жыцця. Або так: сістэма яго пісьма, стылю, падачы матэрыялу — у адсутнасці сістэмы. Ён сам разумее гэта і як бы ганарыцца гэтым, прыводзячы ў доказ Талстога.

«Кніга напісана па талстоўскім прынцыпе: што ярчэй успамінаецца, не задумваючыся пра літаратурныя каноны, свабодна ў адступленнях і падрабязнасцях...»

Я зноў узяўся за храналагічнае чытанне. Стараючыся прапусіць тое, на чым раней спыняліся вочы і што я павыпісваў. І адразу ж на мяне абрынуўся зусім іншы тэкст. Не паэзія, а самая што ні на ёсць проза. Калі ўмоўна першую частку можна было назваць аптымістычнай, дык другая адназначна, спрэс была песімістычная.

«...Сёння ўжо ў мяне пісьменніцкага звання не адбярэш, што зроблена мною — зроблена, а толькі вось зноў я жыва адчуў той балючы **страх**, які наведваў мяне ў самым пачатку юнацтва, **страх**, што без літаратуры, без майго з ёй удзелу я — нішто... Чаму ж мне і сёння стала **так горка і страшна**, як быццам у мяне зноў анічога няма, нават надзеі, як у пачатку?»

«Дзеля патрэбнага часам супакаення ад залішняга **самаедства** ўспомнім чалавечую складанасць і вялікіх, у каго мы вучымся».

«...Святы твайго ліхтарыка ў патайной сцішнаце вышуквае і знаходзіць даўно знаёмыя, вядомыя табе твае грахі, спыняецца на тым ці іншым з іх, каб ты зноў **пакусаў, пажававу** сам сябе, хоць і не ўпершыню, але са свежым **болем** бездапаможнасці ў адчаі прызнання віны...»

«Калі б які злосны разумнік сказаў мне, што я мала і слаба пішу, можна было б адказаць: — Я ведаю гэта і сам... з той розніцай, што мне гэта **балюча**».

Нейкая аж празмерна жорстка спявальнасць, зусім не ўласцівая такому жыццярадаснаму, з мудрай хітрынкай у вачах аўтару. Кусаць сябе, жаваць сябе, свежы боль, балюча... Прызнаваць віну... Самаедства... Але адкуль яно ўзлялося, гэтае самаедства?

Пры амаль святым жыцці, пры такой духоўнай, ды і фізічнай, цнотце (нпр., Янка Брыль, паводле яго прызнання, «ніколі ў жыцці не піў адзін»)? Пры такой неверагоднай літаратурнай кар’еры — ад Сталінскай прэміі да Ленінскай і да Народнага, а каб пажыў крыху даўжэй, не сумняваюся, што і Нобелеўскай. Здавалася б, жыві, пішы і радуйся.

Але не. Аўтар працягвае вярэдзіць сабе і нам, чытачам, душу.

«Пасмяротны Поўны збор твораў. На тое, каб пакараць маю памяць доказамі, колькі непатрэбнага і шкоднага я напісаў?»

«Мала і не на ўсю сілу мной зроблена, і лепш ды больш ужо не зробіцца».

З нататніка Р. Раждзественскага:

«Буддийский ад. Самая страшная казнь, самое жуткое наказание: человеку много раз подряд прокручивают его собственную жизнь, бесконечно повторяя страницы упущенных возможностей». «У нейкай меры гэта знаёма і мне», — прызнаецца Іван Антонавіч.

Ох, ужо гэтыя вялікія! Даўно і не мной заўважана, што ў іх вялікае ўсё: і талент, і грахі, і пакуты сумлення... А пачні разбірацца — высветліцца, што 50 гадоў назад месца

ўтранспарце не саступіў. Дзяўчынку, суседку па парце, у школе пакрыўдзіў — за каснічок тузануў. І вось пакуты сусветнага маштаба. Бяссонныя ночы. Самаедства. У нашым выпадку яшчэ і пад рэфрэн — напісана мала, напісана кепска, не так, як хацеў і мог бы.

«Літаратарам-прафесіяналам я стаў дзякуючы ўваходу ў **савецкую** рэчаіснасць, то па наіўнай шчырасці, то з патрыятычнага абавязку вучачыся стаць, быць **савецкім** пісьменнікам, бо іншым быць і не мог».

«Бывае ў маіх паводзінах трохі, а то і больш за трохі, ранейшай **прывавецкай** боязі ды асцярожнасці, у тым ліку і ў запісах. Лаўлю сябе на гэтым, дакараю...»

«Востра адчулася, што маё ў той ці іншай меры аўтабіяграфічнае, перш за ўсё “Птушкі і гнёзды”, трэба было напісаць з усёй безагледнай шчырасцю, чаго я не зрабіў на ўсю моц, а з той асцярожнасцю, аглядкай, з тым страхам, які абумоўліваў і мой **сацэрэалізм**...»

Дык вось у чым, аказваецца, справа! Вось што перашкаджала пісаць напоўніцу; вось з чым звязаны творчыя пакуты — з немагчымасцю пазбавіцца савецкасці, выблытацца з пут сацэрэалізму. Усё жыццё верыў, хацеў стаць савецкім пісьменнікам, не ўяўляў сабе іншага, стаў ім — а тут наце, перабудова, галоснасць, трэба перакваліфікавацца...

Памятаю, здаецца, 1988 год. Паўнутыя зала Дома літаратараў. Людзі стаяць у праходах і фае. На сцэне адзін Я. Брыль за столікам, заваленым запіскамі. Ён іх разгортвае, уголас зачытвае і з задавальненнем, хоць і каратка, адказвае. Адна з іх — «Што такое сацэрэалізм?»

— Аднойчы гэтае ж пытанне задалі Горкаму. На што ён адказаў: «А чорт яго ведае! (Зала грывнула смехам і апладысментамі.) Здаецца, гэта каб добра было напісана і за савецкую ўладу».

Далей, памятаю, Іван Антонавіч дадаў, што, маўляў, ёсць добрая літаратура і кепская, а ніякіх -ізмаў няма, — прыкладна так. Казаў ён гэта дабрадушна, з усмешкай, і было відаць, што сапраўды вельмі мала яму справы да нейкага сацэрэалізму. У зале панавала атмасфера любові, пашаны да славутага пісьменніка; вельмі многа было моладзі.

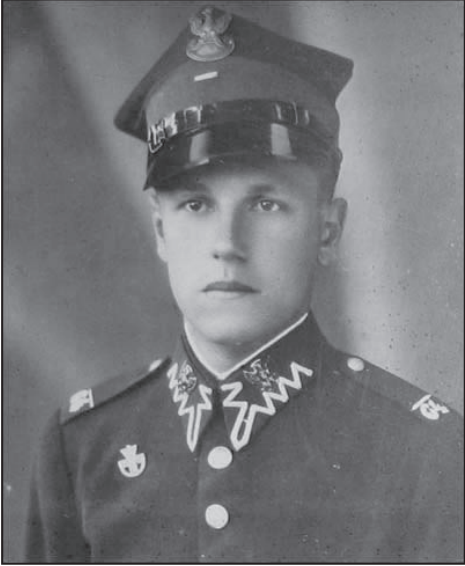
Атрымліваецца, ужо ў 1988 годзе сацэрэалізм быў для аўтара цалкам бяскрыўдны і мала значыў. Думаю, у 2003-м, калі выдавалася кніга «З людзьмі і сам-насам» — яшчэ менш. Набяруся смеласці і скажу: сацэрэалізм мала што значыў нават у далёкія гады напісання «Птушак і гнёздаў». Менавіта тады, у час нібыта татальнага панавання сацэрэалізму, ствараліся шэдэўры І. Мележа, М. Стральцова, В. Быкава, нарэшце, усе без выключэння творы нашага літаратурнага куміра У. Караткевіча... І наадварот, калі прыйшла такая чаканая свабода ад цензуры, ці многа нарадзілася літ. геніяў, якія, па ідэі, павінны былі б узыходзіць, як грыбы пасля дажджу?

Мне здаецца, усё гэтыя размовы пра сацэрэалізм, савецкасць — так, пусканне чытачам пылу ў вочы. Не вельмі пераканаўчае самаапраўданне. Я чамусьці ўпэўнены, што «самаедства» Я. Брыля мае не столькі палітычныя, сацыяльныя прычыны, колькі творчыя. І калі ўжо на тое пайшло, яго слабае месца не ў сацэрэалізме, а ў яго любімай кароткай форме, той самай славутай малой «дзённікавай» прозе, якая сваёй падманнай лёгкасцю збіла з толку не аднаго пісьменніка. Дарэчы, «Птушкі і гнёзды» па вялікім рахунку таксама нагадваюць шэраг счэпленых паміж сабой кароткіх эпізодаў; раманна-эпічнага дыхання, напрыклад, «Людзей на балоце», там не адчуваецца.

Дык вось, з аднаго боку — уяўная лёгкасць: глядзі ў вакно і пішы, што бачыш, з другога — надта жорсткія рамкі кароткай прозы, спавядальны стыль, патрабаванне «праўды і толькі праўды» — усё гэта абядняе пісьменніка, абмяжоўвае не горш за любыя ізмы. Ужо не кажучы пра няўдзячнасць малой формы — надта многа душы і часу яна забірае і надта мала дае на выхадзе. Пішаш, пішаш, азірнешся — амаль нічога няма.

7

І яшчэ адзін цікавы момант. Ён добра паказвае, як гэтак званая праўда ў мастацкай літаратуры можа прынесці твору больш шкоды, чым карысці. Парадаксальным чы-

Янка БРЫЛЬ. Канец 1930-х гадоў

нам самымі праўдзівымі чамусьці атрымліваюцца выдуманая рэчы, і наадварот, спісаныя з жыцця часта выглядаюць бляклымі прыдумкамі. Мабыць, менавіта таму многія пісьменнікі ў сталым веку пачынаюць як бы саромецца сваіх ранейшых «жыццёвых» сюжэтаў і апраўдвацца за іх. Напрыклад, Іван Аляксеевіч (Бунін) у старасці горача пераконваў, што ўсе свае творы выдумляе, а не бярэ з жыцця. Нешта падобнае адбываецца і з Іванам Антонавічам (Брылём).

«Калі я выходзіў у дачнікі, вельмі няпроста, як аказалася, было знайсці пячніка. Насваталі аднаго ў не вельмі далёкай вёсцы. Калі яму сказалі, каму гэта ён спатрэбіўся, пячнік-аматар ледзь не ўсклікнуў:

— А, Брыль! Наш галоўны ілгун!

Грубку і пліту рабіць ён адмовіўся...»

Гэта не канец абразка. Цікава, як Іван Антонавіч адрэагаваў на такое, здавалася б, не зусім ганаровае званне. «Неяк на юбілейна-сямейным застоллі, ужо праз цэлых 19 гадоў, нам весела ўспомніўся той пячнік, з ягоным “галоўны ілгун”».

Нечакана дакладная дата, роўна 19, хаця прасцей было б акругліць да 20, паказвае, што Іван Антонавіч неадночы ўспамінаў языкастага пячніка, і ўспамінаў з прыемнасцю, не без гонару.

Другі падобны запіс:

«Васіль Зуёнак, якому я падпісаў свой кнігазбораўскі том, пры наступнай сустрэчы нават ухвальна здзівіўся:

— А колькі ж вы ўсяго запамнілі!

Не хапіла духу адказаць: а колькі ж я дадаў героям ды сітуацыям **выдумкі**, свайго. Бо ёсць жа гэта, дый нямала, і ў гэтым ужо мая патаемная радасць: патрапляць у тон, **прыдумляць** адпаведнае». (Вылучана мной. — А. Ф.)

Калі б я прачытаў такое ў якогось іншага пісьменніка, дык увагі не звярнуў бы, прыняў бы за літаратурнае какецтва. Але Брыль прывучыў нас верыць яму безгладна. І таму яго прызнанне нават крыху бянтэжыць. Прымушае задумацца. Сёе-тое пачынае здавацца не такім адназначным. Самі сабой з’яўляюцца пытанні. Напрыклад, гэты яго дзіўны наказ-запавет: рукапісы апошніх гадоў адкрыць толькі праз пяць гадоў пасля смерці. Чаму праз пяць? Што можа змяніцца за пяць гадоў? Альбо бярэ спакуса інакш зірнуць на бытаніну ў яго біяграфіях. Паводле адной, у 1941 годзе Янка Брыль уцёк з нямецкага палону, вярнуўся ў Беларусь і далучыўся да савецкага партызанскага руху. Паводле другой, са слоў беларускага дзеяча А. Адамовіча, Янка Брыль не ўцякаў з палону, а быў адпушчаны за лаяльнасць, некаторы час жыў у акупаваным Мінску, працаваў у гістарычным музеі, друкаваўся ў «Беларускай газеце».

Любому іншаму савецкаму пісьменніку не тое што падобных фактаў, а толькі чутак пра такія факты хапіла б, каб як мінімум зламаць жыццё, а то і паплаціцца ім. Янка ж Брыль, на наша беларускае шчасце, быў народжаны ў сарочцы і выйшаў сухім з вады. Сам ён ніколі нідзе ні пісьмова, ні вусна не аспрэчваў і не пацвярджаў гэтага. І яно зразумела. Урэшце, ніводнаму пісьменніку яшчэ не зашкодзіла пэўная ўласная загадкавасць, містыка, тайна — не рэальная, дык хоць выдуманая, — куды староннім уваход забаронены. Цалкам магчыма, што і запавет друкаваць рукапі-

сы праз пяць гадоў пасля смерці таксама маленькая хітрасць, нявінны пісьменніцкі прыём, каб падагрэць чытацкую цікавасць да будучых публікацый.

8

І ў той раз не адужаў я сваёй працы. Нічога ўцямнага напісаць не змог. Зноў давалося надоўга адкладзі кнігу.

Ішлі гады. Кніга ляжала на паліцы. Час ад часу я браў яе, гартаў, перачытваў некаторыя найбольш любімыя старонкі, потым клаў на месца. Я ўжо даўно змірыўся з тым, што не дасца яна мне, адмовіўся ад жадання нешта пра яе пісаць. Яна зрабілася для мяне проста прыемным успамінам, ледзь не сімвалам, як засушаная кветка з гербарыя.

Так прайшло ні многа ні мала 23 гады. Калі я набыў кнігу і пачаў з ёю ваджацца, мне было крыху за 40, а цяпер — за 60. Неяк у чарговы раз я пераглядваў, ледзь разбіраючы, свае старыя, алоўкам зробленыя выцвілыя заўвагі і падкрэсліванні. І раптам па рэдактарска-карэктарскай звычцы пачаў заўважаць, што падкрэсленыя сказы, у якіх ёсць слова **малако**, акрамя таго, што часта паўтараюцца, дык яшчэ і з пэўнай перыядычнасцю — прыкладна раз на дзесяць старонак.

«Прынёсшы з пасёлка малако...», «Вось я прынёс з пасёлка ранішняе малако...», «Днямі, калі я выйшаў па малако...», «На лавачцы каля хатняй сцяны, як заўсёды ўранку, бялюць слоікі з сырадоём...», «Апроч паходаў па малако, двойчы ўжо хадзіў надвячоркам і на праходку...», «Па малако ў пасёлак я штодня прыходжу ў сем з мінутамі...», «Уранні я ішоў з пасёлка з малаком...», «Прачытаўшы раненька (апавяданне Б. Акуджавы, — А. Ф.) перадыхаю ў пасёлак па малако, адчуў малітвенна-чысты настрой», «Адзін з дачных суседзяў, едучы з вёскі, падвозіць мяне з малаком ад пасёлка...», «Дзень ад’езду. Па малако я пайшоў раней звычайнага...», «З дачным суседам, за паўтара км штодзённай няспешнай хады з пасёлка з малаком...», «І што ж, вяртаючыся з малаком, зноў застопарыліся...», «Сабака... ніяк не паддаецца на ўпрошванне падысці да лаўкі, дзе я прысеў з малаком, пад маю далонь...»

І так рэфрэнам — не менш 30 гэтадак на 300 старонак. На працягу амаль 10 гадоў, якія ахоплівае кніга. Кожнае лета, кожную раніцу ў любое надвор’е чалавек ходзіць з лецішча ў пасёлак па малако туды і назад. Ясна, што гэта не проста паход, гэта цэлая вандроўка. Нечаканыя сустрэчы, успаміны, уражанні, думкі... З кожнага пахода абразок, замалёўка, мініяцюра... У адным месцы так прама і сказана — гэта калі Іван Антонавіч расказваў жонцы, як халаднаватай, толькі шэсць градусаў, раніцай «чорныя пацешны каток кемліва прымасціўся да цёплага слоіка з малаком», на што жонка ўсміхнулася, як быццам трохі кпліва:

«Во, будзе і мініяцюра!..»

І калі я ўсё гэта сабе ўявіў, раптам у галаве нібы нешта перакулілася. Дык гэта ж і ёсць... стрыжань, на якім усё трымаецца! Гэтыя паходы па малако, вандроўкі ў пасёлак і назад і ёсць сюжэт! Той самы, якога я так шукаў і хацеў. Дык што ж, атрымліваецца... раман? Разбіты па гадах — раздзелах, і счэплены сюжэтам — паходамі па малако?

Гэта было так відавочна, што я аднаго не мог узяць у толк: чаму не заўважаў гэтага раней? Бо, як кажа беларуская прымаўка, яшчэ не дарос? Падрасцеш — усё зразумееш, вучылі дарослыя ў дзяцінстве. А кніга, атрымліваецца, цярпліва чакала майго сталення і разумення.

Літаратуразнаўцы раяць перачытваць класіку кожныя дзесяць гадоў: тэкст адзін, а чытач змяняецца. Я прыблізна так і рабіў. Першы раз мне кінулася ў вочы аптымістычная, жыццярадасная, лірычна-паэтычная частка; другі — песімістычная, драматычная, сабраная з роздумаў, пакут, трывог; на трэці — адчуў цэльнасць, і стрыжань, і сюжэт, і раманны каркас...

Але няўжо і гэта яшчэ не ўсё? Няўжо пры кожным новым перачытванні будзе адшуквацца чарговае адкрыццё? Што мяне чакае праз наступныя 8—10 гадоў?..

Пажывем — пабачым.

2026 г.

3 «Нарачанскага сшытка»

Сяргей ВАГАНАЎ

У буру

Прачнуўся...
Нібы цмок схаваўся ў коміне —
Рыпіць, вішчыць, пяе, мармыча нешта.
То ўчорашняй начной віхуры рэшта
Ад ранку ў сон грукоча да мяне...

А я хутчэй да возера! Хутчэй!
Туды, дзе разгарнуўся бурай ліпень.
Дзе цемра апраметная з вачэй
Сплывае ў наранчанскі белы кіпень.
Дзе хваля хвалю новай хваляй б'е,
Жадаючы навыверадкі бегчы.
Змяей шыпячай на пясок паўзе,
Каб там, зусім знясіленая, легчы...

Аднекуль раптам чуецца здалёк
Надрыўны гук маторнай быццам лодкі...
У непагадзь каго ж завабіў Бог
Да бойкі з ім — смяротнай і салодкай?

І бачу, як ажно з-пад Чараўкоў,
І сам, як бог, — сівы, ў цяльняшцы сіняй,
Ляціць над хвалямі Міхась Лынькоў,
На ўсёй кіпячай Нарачы адзіны.
Чаму ж яму не любы ранні сон?
Ці ён, што ветразь той, шукае буру,
Каб сатварыць з яе літаратуру —
З «Міколки...» аж да «Векапомных дзён»?

А мо з дзіцячай радасці ці здору
Адчуць імкнецца Волі смак і стогн?

Хто ведае...
Хоць да самога дна
Ўглядайся ў Час, пакуль вякі не скралі,
Нічога не пабачыш. Бо здаўна
Адказ схаваны ў наранчанскай хвалі...

Сякера

Кіроўца цяжка круціць абаранку.
Імгла хавае пры шашы лясок...
Пад коламі грукоча брукаванка
І шэпча штось няўцямнае пясок.

На Нарач едзе ужо сем гадзін
Дарогай, што вайной ушчэнт
раструшчана...
Аб'езд... ізноў аб'езд... яшчэ адзін...
Яўхім, кіроўца наш, зусім замучаны.

І я стаміўся. Бо яшчэ малец.
Хапае мне ля задняй дзверцы кута.
Ў дрымоце чую — Ілля... Куранец...
Мікольцы... Мядзел... Чараўкі і Купа...

І зноў даносіцца праз чуйны сон-ня сон
Матулі з татам ціхая размова...
Пра атам згадка неаднаразова,
Пра нейкую супраць дзяржавы змову,
Пра Берыю, што з Англіі шпіён.
Пра злодзеяў, што шныраць па лясх,
Рассейваюць паўсюль насенне жаху...
І адчуваю, як ліпучы страх
Паўзе па мне, бы слізкая вужака...

...Прачнуўся ад раптоўнай цішыні.
Ці гэты лес маўклівы толькі сніцца?
Шугаюць небакраем бліскавіцы,
Нібы гарматы б'юць з далечыні.

А я пільную злодзеяў.
Я веру,
Што дзесьці тут хаваюцца яны.
І я кладу каля сябе сякера,
Каб ратаваць матулю ад вайны.

Усё бліжэй гарматная навала.
Усё ярчэй успышкі бліскавіц.

І я адзін у свеце — хлопчык малы.
Адзін перад смяротнай той навалай.
Зусім адзін між соснаў і суніц...

Ўсё адчувальней пах смярдзючай серы.
Ўсё выпаліў ярунавы напалм!

Маланка, быццам вострая сякера,
Расколвае планету напалам.

Сябры

Пракладзены праз лета мосцік
Ад Мінска ў наранчанскі неруш...
Бывайце, Воўка, Генка, Косцік!
Вітаю, Янак, Чэс, Тадэвуш!

Яшчэ не думаў я сам-насам,
Адкуль нязвыклых імёны.
Не чуў яшчэ ў «за польскім часам»
Ані хвалы, ані праклёну.

Прачнуўся ледзь і скочыў з ганку
Да возера, дзе ветразь чорны
Праз першы промень у заранку
Гнаў цераз хвалі цяжкі човен.

На ветразі тым чэрап, косці.
Не хлопцы ў чоўне, а піраты...
Не ведаў, што бацькоў кагосьці
Саветы кінулі за краты.

І вось ужо і я ў тым чоўне.
І п'ю нагбом крынічны ранак...
Пад ветразем яны няўлоўныя —
“Піраты” Тадзік, Чэс і Янак.

Але чаму цямнеюць вочы,
Нібы з нябеснага блакіту?
Няўжо рыхтуюцца сурочыць
Перш, чым за штосьці быць пабітым?!

І раптам, з усяго размаху
Я кінуты ў блакіт бяздоння...

Падхоплены смяротным жахам,
Нібы вяртаюся ва ўлонне
Матулі з назваю Айчына
Ў вадзе празрыстай каляплоднай...
І бачу, як Святлом адчынены
Свет Нарачы, да скону роднай...

...Дзяцінства ажывае памяць.
Вяртае ў наранчанскі ранак...

Вось так вучылі мяне плаваць
Сябры Тадэвуш, Чэс і Янак.

Кірмаш

Нядзеля. У Кабыльніку кірмаш,
Што ля царквы на плошчы кірмашовай.
Бывай, калгас ты працадзённы наш!
Ў нядзелю будзем ладзіць фэст грашовы...

Рубель, і да рубля яшчэ рубель,
Дзе панавалі калісьці польскі злоты.
Ды сплыў, што ў міражы той карабель.
Ды дзесь жыве пад хвалямі употай.

Жанчыны ў блузках, нібы на парад
Падаставаных з куфараў дубовых.
І мужыкі, чамусьці ў кажухах,
На роварах, нат на драўляных колах.

І дачніцы, што з Купы надышлі,
Гандлююцца за кус з лядоўні масла —

Бы сонейка народжана ў цішы
І ў прахалодзе змроку не захрасла.

З-пад сена, што накінута ў вазах,
Парохванне ды віскат парасячы.
І квохтанне курынае. І пах
Мядовы з процьмы гліняных гарлачыкаў...

А побач, там, дзе брукаваны шлях
Вядзе наўпрост на поўнач, на Паставы,
Самотна затаіўся ціхі жах
Магілы, дзе вайсковец пахаваны
Чырвоны.
І хаця юнак не наш,
Магіла не пазбаўленая болю...

Нядзеля. У Кабыльніку кірмаш —
Калгас, на дзень адпушчаны на волю.

Па дурніцы

Прывітанне, Купа! Купа дарагая!
Звонкая «кукушка»-паравоз!

Аркадзь Куляшоў.

Я помню, як рухавы цягнічок
Вазіў у пашчу пушчы па дурніцы.
Папросіш машыніста прыпыніцца,
Ды ў і багун. Да болю у вачох...

І ў галаве дурэе дурнап'ян.
Хаваючы кустоўя ў белых рызах,
Павіснуў перадранішны туман
На ягадах, ад прахалоды шызых...

А ўвечары ідзеш па шпалах зноў.
І прыкладаеш зноў да рэйка вуха,
Бы да прасторы падаеш пазоў,
Каб адгукнулася далёкім колаў гукам.

І чуеш, як напружана гудзе,
Нібы струна, пад цягнічком рухавым...
Ці блізка ён, ці ён далёка дзе?
Ці ён нідзе...
Пайшоў па зніклых шпалах
Гадоў, застаўшыхся ў мінулым небеці,
Якім накіравана толькі сніцца.
І дзякаваць таму, што ў жыцці
Быў цягнічок,
І Нарач,
І дурніцы...

Дранка

З Мацеем сёння будзем дзерці дранку!
Ужо ляжыць, чакае бярвяно.
Як ні салодка спіцца нам уранку,
Пад самы дах узведзена гумно.

А як прыгожа сталася ў двары!
Па кроквах шпацыруе промень сонца.
І круглякі ў смалістыя муры
Пакладзены трывала, шчыльна, моцна.
Бы на вякі...
І я дапамагаў
Мацею адбудоўваць гаспадарку —
Пілу з сякерай спрытна падаваў...
А сёння...
Сёння будзем дзерці дранку!

...Трашчыць, нібы жывое, бярвяно.
Пабліскае скаба лязом жалезным...
То будзе ў Купе новае гумно,
Пасля вайны пастаўленае першым!

Праз колькі год стаю на месцы тым.
Счарнела лістападаўская слота.
Па Нарачы паўзе вільготны дым,
Як па Мацеевай кашулі пляма пота.

Нібы лязом жалезным з бярвяна,
Няўмольны Час і ў ночы, і ад ранку,
За годам год з жыцця здзірае дранку.
Ні Купы, ні Мацея, ні гумна...

Урлік

Над Урлікамі ранішні туман.
Бы з малаком сплываюць дрэвы, хаты..
А я шукаю Урліка. Я сам
Надаў яму імя.
Ён быў прыдатны
Да гэтага бурлівага імя,
Што той струмень, які бруціцца ў Нарач.

У вёсачкі і белага каня
Адно імя.
Яно натхняе марыць
Пра тое, лейцы як скруціў вузлом —
Каню шапнуўшы: «Урлік», — проста ў вуха,
На спіну ўзлесеці. Без сядла. Ды ў руху
Павольна.
Ці імчацца напралом...

Аднойчы ледзь яго не патапіў.
Павёў наўпрост праз ссохлае балота.
Я думаў, што балота проста слота.
І моўчкі сам з таго балота кпіў,
Калі хадзіў па праптанай сцежцы...
Ды толькі нешта здарылася ўраз:
Напяўшы, бы струну, аброць і лейцы,
Мой белы конь па самы крыж уграз.

Не ведаю, адкуль ўзялася моц
У хлопчыка цягнуць каня з балота.
Я бачыў, як смяротная маркота
Ў вачах яго цямнела.
Як аброць
Цуглямі раздзірала яму губы,
Калі я ратаваў яго ад згубы...
І як сляза скацілася ад вока —
У прадчуванні ў цемрадзь багны крока...

...Але куды падзеўся белы конь?
Мо дзе схаваўся ў тым тумане белым.
Стаіць нячутным водгукам збялелым.
Маўляў, ад успамінаў абаронь.

Бо Урлікаў ужо няма даўно.
Ні дрэваў тых. Ні хат няма ў тумане.
Мо толькі рэха, можа, не падмане.
Адкажа нешта. Што?
Усё адно...

У XXI-га стагоддзя госьць,
Бадзяюся па цьмяных успамінах
з XX-га,
У пошуках няспынных.
І клічу: «Урлік, Урлік, дзе ты ёсць?»

Хованкі

Таўкліся надвячоркам камары.
Ад возера цягнула прахалодай.
Пад лыжачкай брулілася ў віры
Пачуцці незнаёмай асалодай.

Ад пуні, што нагрэлася за дзень,
Сыходзіў цёплы пах сухога сена.
На кругляках орыжаў няўлоўны цень
Галоўкі з чорным чубкам ды й калена.

Яна была, што тое галчаныя.
Худыя рукі, быццам птушкі крылцы...

«Згуляйма ў хованкі? Да самага рання
Схаваемся. І нас не будзе быццам...»

І знікла.
Толькі хісткія муры
Гадоў, з якіх жыццё няўцямна склалася...

Ад наранчанскай той падлеткавай пары
Шукаю ўсё, куды яна схавалася.

Шукаю...
Бо калі надыйдзе час
Хавацца нам у сховішчах Зямлі,
Ужо ніхто не адшукае нас...

Як быццам мы ніколі не былі.

Фота pikabu.com

Імя ветру

Патрык РОТФУСС

Месца для дэманаў

(Пачатак кнігі)

Быў вечар лесапавалу, і зввычайны люд сабраўся ў «Падарожным камені». Пяць чалавек — не тое, каб сапраўдная грамада, але гэта былі ўсе, каго даводзілася бачыць у карчме. Такія ўжо часы.

Стары Коб выконваў сваю ролю казачніка і дарадчыка. Мужчыны ля барнай стойкі выпівалі і слухалі. Малады карчмар стаяў ля дзвярэй і ўсміхаўся, прыслухоўваючыся да дэталяў знаёмай гісторыі.

— Калі ён прачнуўся, Табарлін Вялікі апынуўся замкнёны ў высокай вежы. У яго забралі меч і ўсё астатняе: ключ, манету і свечку — нічога не было. Але гэта нават не найгоршае. Разумеець... — Коб памаўчаў для эфекту. — ...бо лямпы на сценах гарэлі сінім!

Грэм, Джэйк і Шэп кіўнулі самі сабе. Тры сябры выраслі разам, слухаючы гісторыі Коба і не зваяжучы на яго парады.

Коб пільна зірнуў на новага, больш уважлівага чальца сваёй аўдыторыі — вучня каваля:

— Ці ведаеш ты, што гэта значыць, хлопча? — усе звалі вучня каваля «хлопцам», нягледзячы на факт, што ён быў на галаву вышэйшы за ўсіх. Як вядзецца ў мястэчках, ён хутчэй за ўсё застанецца «хлопцам», пакуль у яго не вырасце барада альбо пакуль ён не разаб’е ў бойцы чый-небудзь нос. Хлопец павольна кіўнуў.

— Чандрыяны.

— Правільна, — пахвальна сказаў Коб. — Чандрыяны. Усе ведаюць, што сіняе полымя — адзін з іх слядоў. І вось ён...

— Але як яго знайшлі? — перабіў хлопец. — І чаму не забілі, пакуль мелі шанец?

— А ну цішэй, ты пачуеш усе адказы перад канцом, — сказаў Джэйк. — Дай яму расказаць.

— Не трэба, Джэйку, — умяшаўся Грэм, — хлопцу проста цікава, пі сабе.

— А я ўжо выдундзіў, — прабурчаў Джэйк, — і хачу яшчэ, але карчмар, пэўна, усё яшчэ здзірае скуру з пацуюкоў. — Джэйк павысіў голас і стукнуў пустым кубкам па стойцы з чырвонага дрэва. — Гэй! Нас тут ужо смага замучыла!

Карчмар з’явіўся з пяццю міскамі тушонкі і двума цёплымі, круглымі боханамі хлеба. Ён наліў Джэйку, Шэпу і старому Кобу яшчэ піва, рухаючыся са спрытнай эфектыўнасцю.

Гісторыю адклалі на пазней, пакуль жа мужчыны ўзяліся за вячэр. Стары Коб уплятаў міску з тушонкай з драпежнаю спраўнасцю пажыццёвага халасцяка. Астатнія ўсё яшчэ дзьмухалі на ежу, калі ён даеў свой бохан і вярнуўся да гісторыі.

— Дык вось, Табарлін мусіў бегчы, але, агляздзеўшыся, ён пабачыў, што ў яго камеры не было аніякіх дзвярэй. Ані вокнаў. Навокал не было нічога, апроч гладкага, цвёрдага каменя. Гэта была камера, з якой яшчэ ніхто не ўцёк.

Але Табарлін ведаў імёны ўсіх рэчаў, а таму ўсе рэчы слухаліся яго. Ён сказаў каменю: «Зламайся!», і камень зламаўся. Сцяна парвалася, нібы аркуш паперы, і праз гэтую адтуліну Табарлін пабачыў

неба і ўдыхнуў салодкае вясенняе паветра. Ён глянуў уніз і адразу ж скочыў у вольнае паветра...

Вочы ў хлопца шырока расплюшчыліся.

— Не можа быць!

Коб сур’ёзна кіўнуў.

— Табарлін упаў, але не адчаўся. Бо ён ведаў імя ветру, і таму вецер слухаўся яго. Ён звярнуўся да ветру, і той ахінуў яго. Вецер перанёс яго да зямлі, нібы пушынку чартападоху, і паставіў на ногі з мяккасцю мацярынскага пацалунка. І калі ён апынуўся на зямлі і дакрануўся да месца, дзе яго ранілі нажом, ён пабачыў, што там не было і драпіны. Можа, яму проста пашчасціла, — Коб выразна пастукаў сябе па носе, — а можа, справа ўтым, што пад кашуляй ён насіў амулет.

— Што за амулет? — прагна спытаў хлопец з поўным ротам тушонкі.

Стары Коб адкінуўся назад на зэдлі, задаволены мажлівасцю растлумачыць.

— Некалькі дзён назад Табарлін сустрэў на дарозе медніка. І хоць у Табарліна не было надта многа ежы, ён падзяліўся са старым.

— Сапраўды разумны ўчынак, — прашаптаў хлопцу Грэм. — Усе ведаюць: «За дабырню меднік плаціць двойчы».

— Не, не, — буркнуў Джэйк, — вось як правільна: «Меднікаў парада: за дабырню — удвая аплата».

Карчмар падаў голас у першы раз за вечар:

— Уласна кажучы, вы прапусцілі больш, чым за палову, — заўважыў ён, стоячы ля дзвярэй за стойкай.

«Меднік плаціць кожны раз: Спярга гандаль пад заказ. Тым, хто дапаможа — двойчы. За абразу верне тройчы».

Мужчыны ля стойкі былі нібы захоплены знянацку, калі пабачылі, што там стаіць Коўт. Яны прыходзілі ў «Падарожны камень» кожны раз падчас лесапавалу ўвечары вось ужо некалькі месяцаў, і Коўт ніколі дагэтуль не ўдзельнічаў у размове, калі да яго не звяртацца. Папраўдзе, не варта было чакаць чагосыці іншага. Ён у мястэчку ўсяго год, альбо каля гэтага. Ён яшчэ быў чужы. Вучань каваля жыве тут з тае пары, як яму было адзінаццаць, і яго ўсё яшчэ называлі «той ранішскі хлопчык», як быццам бы Раніш быў нейкай замежнай краінай, а не мястэчкам менш чым за трыццаць міль адсюль.

— Як я аднойчы чуў, — дадаў Коўт, відавочна збянтэжаны.

Стары Коб кінуў перад тым, як адкашыляцца, і зноў распачаў расказ гісторыі.

— Гэты амулет каштаваў цэлае вядро залатых нобляў, але з прычыны Табарлінавае дабырні меднік прадаў яго ўсяго за жалезны пені, медны пені і срэбны пені. Ён быў чорны, як зімняя ноч, а навобмацак халодны, як лёд, але пакуль ён быў у Табарліна на шыі, аніякае злое стварэнне не здолела бучыніць яму чаго. Кшталту дэманаў і да іх падобных.

— Я б многа чаго аддаў за такую рэчугэтыядні, — панура падаў слова Шэп. Ён піў больш, а гаварыў менш за ўсіх. Усім было вядома, што нешта дрэннае здарылася на яго фемце ў мінулую ноч вогнішчаў, але паколькі яны былі добрымі сябрамі, то не настойвалі на дэталях. Прынамсі, не ўвечары, пакуль усе цвярозыя.

Патрык РОТФУС

— Ды і хто не аддаў бы? — разважліва прамовіў стары Коб і зрабіў доўгі глыток.

— Я не ведаў, што Чандрыяны — дэмань, — сказаў хлопец. — Я чуў...

— Яны не дэмань, — цвёрда сказаў Джэйк. — Яны былі першымі шасцю людзьмі, хто адмовіўся ад шляха Тэйлу, і ён пракляў іх блукаць па ўсім...

— Ці ты ўсё ж расказваеш гісторыю, Джэйкаб Уокер? — рэзка перапыніў Коб. — Бо калі так, я проста дам табе закончыць увесь аповед.

Абодва сярдзіта паглядзелі адзін на аднаго. Урэшце Джэйк адвёў позірк і прабурчэў нешта падобнае на выбачэнне.

Коб павярнуўся назад да хлопца і растлумачыў:

— Гэта — таямніца Чандрыянаў. Адкуль яны? Куды яны знікаюць пасля таго, як зрабілі свае крываваыя ўчынкі? Ці людзі гэта, якія прадалі свае душы? Дэмань? Духі? Ніхто не ведае. — Коб кінуў на Джэйка пагардлівы позірк. — Але кожны дурань сцвярджае, што ведае...

Далей аповед звёўся да спрэчкі аб сутнасці Чандрыянаў, знакаў, па якіх пільныя людзі могуць сведчыць аб іх прысутнасці, і аб тым, ці абараніў бы амулет Табарліна ад бандытаў, ашалелых сабак альбо ад падзення з каня. Размова ўжо пачала абвастрацца, калі дзверы раптам расчыніліся. Джэйк азірнуўся.

— Вось ужо даўно пара, каб ты з’явіўся, Картэр. Давядзі гэтаму дурню розніцу паміж дэманам і сабакам. Усе ве... — Джэйк спыніўся на паўслове і кінуўся да дзвярэй. — Божухна, што з табой здарылася?

Картэр крочыў на святло, яго бледны твар быў запэцканы крывёю. Ён трымаў ля сваіх грудзей старое пакрывала. Яно было дзіўнай формы, як быццам бы ў ім быў клубок галінак для распапу.

Сябры Картэра ўскочылі са сваіх месцаў і абступілі яго.

— Я ў парадку, — вымавіў ён, павольна праходзячы ў агульны пакой. Вочы яго былі дзікімі, як у наравістага каня. — Я ў парадку, у парадку.

Картэр кінуў клунак на бліжэйшы стол, дзе ён цяжка стукнуўся аб дрэва, нібы поўны камянёў. Яго вопратка была распаласавана доўгімі, прамымі разрэзамі. Шэрая кашуля рыззём вісела на ім, апроч месцаў, дзе яна прыліпла да цела, заплямленая цёмна-чырвонай фарбаю.

Грэм паспрабаваў пасадзіць яго на зэдаль.

— Матка Боска... Сядай, Картэр. Што з табой здарылася? Сядай.

Картэр упарта патрос галавой. — Кажу ж, усё нармальна. Я не так моцна паранены.

— Колькі іх было? — спытаў Грэм.

— Адзін, — сказаў Картэр, — але гэта не тое, што вы думаеце.

— Чорт вазмі, Картэр, я ж табе казаў, — стары Коб усклікнуў з такімі страхам і злосцю, на якія здольныя толькі сваякі і блізкія ся-

бры. — Я табе колькі месяцаў ужо Кажу: нельга хадзіць аднаму! Нават не да Бэдна. Гэта небяспечна.

Джэйк паклаў далонь на руку старога, супакойваючы яго.

— Проста сядай, — сказаў Грэм, усё яшчэ спрабуючы накіраваць Картэра да зэдля. — Давай здымем гэтую кашулю ды вымыем цябе.

Картэр пакруціў галавой.

— Я ў парадку. Мяне крыху парэзала, але кроў збольшага ад Нэлі. Яно скочыла на яе. Забіла яе недзе за дзве мілі за мястэчкам, за Старакаменным мастом.

Следам за навіной надышла сур’эзная цішыня. Вучань каваля спачувальна паклаў руку на плячо Картэру.

— Вось халера. Гэта цяжка. Яна яшчэ і была ласкавай, якягня. Ніколі не кусалася і не брыкалася, калі ты прыводзіў яе падкаваць. Найлепшая кабылка ў мястэчку. Халера. Я... — ён заціх на секунду. — Халера. Я не ведаю, што сказаць. — Хлопец бездапаможна агледзеўся.

Коб урэшце здолеў вызваліцца ад Джэйка.

— Я табе казаў, — паўтарыў ён, тыскаючы пальцам на Картэра. — Людзі цяпер за пару пені забіваюць, не тое што за кабылу і фургон. І што ты цяпер рабіць будзеш? Сам яго цягнуць?

Зноў момант некамфортнай цішыні. Джэйк з Кобам сярдзіта глядзелі адзін на аднаго.

Карчмар асцярожна прайшоў праз цішыню. З поўнымі рукамі хутка мінуў Шэпа і пачаў расстаўляць нейкія рэчы на бліжэйшым стале: міску гарачай вады, нажніцы, чыстую хусціну, некалькі бутэлек, іголку і ніткі.

— Гэта ніколі б не здарылася, калі б ён найперш паслухаў мяне, — прабурчэў стары Коб. Джэйк паспрабаваў супакоіць яго, але стары не звярнуў на таго ўвагі. — Я проста Кажу праўду. Дужа шкада Нэлі, але ён цяпер хай лепей слухае мяне альбо сам скончыць смерцю. Два разы так людзям не ішчасіць.

Вусны ў Картэра сцяліся ў тонкую лінію. Ён працягнуў руку па крываваы клунак. Што было ўнутры, перакулілася і зачапілася за сукню. Картэр паспрабаваў мацней, і пачуўся грукат, як быццам на стол зваліўся мяшок пласкатых рачных камянёў.

Там быў чорны, як сланец, павук, памерам з кола фургона.

Вучань каваля адскочыў назад і ўдарыўся аб стол, перакуліўшы яго, і сам амаль што зваліўся на зямлю. У Коба пабялеў твар. Грэм, Шэп і Джэйк выдалі бязмоўныя, спалохныя гукі. Картэр зрабіў крок назад. Цішыня быццам бы абліла ўсіх халодным потам.

Карчмар насупіўся.

— Яны не маглі яшчэ зайсці так далёка на захад, — ціха прамовіў ён.

Калі б не цішыня, наўрад ці б хто пачуў яго. Але ўсе пачулі. Іхнія вочы адарваліся ад істоты на стале і ўтаропіліся ў рудаваलोсага мужчыну.

Джэйк першы здолеў вымавіць: — Ты ведаеш, што гэта такое? Вочы карчмара глядзелі ў нікуды. — Скрэль, — занепакоена сказаў ён. — Я думаў, што горы...

— Скрэль? — перабіў яго Джэйк. — Пачарнела цела Божая, Коўт! Ты ўжо бачыў гэтых пачвар?

— Што? — рудавалосы карчмар рэзка ўзняў позірк, нібы раптам успомніў, дзе ён знаходзіцца. — О не, вядома ж, не. — Бачачы, што ён быў адзіны, хто можа дацягнуцца да цёмнай істоты, ён зрабіў крок назад. — Проста нешта, што я чуў. — Усе моўчкі глядзелі на яго. — Ці памятаеце гандляра, які быў тут праездам недзе за два месяцы таму?

Наведвальнікі кіўнулі.

— Паскуднік хацеў узяць з мяне дзесяць пені за паўфунта солі, — міжволі прамовіў Коб, паўтараючы сваю скаргу вось ужо ў соты раз.

— Я б ужо хоць так купіў, — прабурчэў Джэйк. Грэм кіўнуў у бязмоўнай згодзе.

— Ён быў брудным шымам! — сплюнуў Коб, якога, здавалася, супакоілі знаёмыя словы. — Я б мо і заплаціў два ў суровую гадзіну, але дзесяць — гэта рабунак.

— Цяпер такія ўжо не праязджаюць, — панура заўважыў Шэп.

Усе вочы зноў накіраваліся на істоту на стале.

— Ён сказаў мне, што чуў пра іх каля Мэлкамба, — хутка растлумачыў Коўт, гледзячы на твары ўсіх прысутных, пакуль яны разглядалі пачвару. — Я думаў, што ён проста набівае цану.

— Што яшчэ ён казаў? — спытаўся Кратэр.

Карчмар на імгненне задумаўся, потым паціснуў плячыма.

— Усё ён так і не расказаў. Ён жа быў у мястэчку пару гадзін.

— Не люблю павукоў, — спалохана сказаў вучань каваля. Ён застаўся стаяць на другім баку стала. — Накрыйце яго.

— Гэта не павук, — заўважыў Джэйк. — Яно не мае вачэй.

— І рота ў яго няма, — зазначыў Картэр. — Як яно есць?

— Што яно есць? — змрочна пацікавіўся Шэп.

Карчмар працягваў з цікаўнасцю назіраць за істотай. Ён нахіліўся бліжэй, працягваючы руку. Астатнія яшчэ больш адхінуліся ад стала.

— Асцярожна, — перасцярог Картэр. — Ягонья ногі вострыя, як нажы.

— Як брытвы, — не пагадзіўся Коўт. Яго доўгія пальцы лёгка дакрануліся да роўнага, чорнага цела Скрэля. — Яно гладкае і цвёрдае, як з гліны.

— Не чапай яго, — сказаў вучань каваля.

Асцярожна рухаючыся, карчмар узяў адну з доўгіх, гладкіх ног і паспрабаваў аберуч зламаць яе, як кіёк.

— Не гліна, — выправіўся ён, паклаў нагу на край стала і абалёрса на яе ўсёй сваёй вагой. Яна зламалася з выразным трэскам. — Больш як камень. — Коўт паглядзеў на Картэра і паказаў на тонкія трэшчыны па ўсёй гладкай, чорнай паверхні цела. — Адкуль яны ўсе з’явіліся?

— Нэлі звалілася на яго, — сказаў Картэр. — Яно скокнула з дрэва і пачало караскацца па ёй і рэзаць яе нагамі. Яно рухалася так хутка, я нават не разумеў, што адбывалася. — Картэр урэшце апусціўся на зэдаль, як і настойваў Грэм. — Яна забыталася ў вопражы і шмякнулася на пачвару, і зламала ёй колькі ног. Затым істота кінулася і папаўзла па мне. — Ён скрыжаваў рукі на акрываўленых грудзях і ўздрыгнуў. — Я здолеў скінуць і наступіць на яе. Потым пачвара зноў узабалася на мяне.

Карчмар кіўнуў сам сабе, усё працягваючы пароць кійком істоту.

— Уяго няма крыві. Няма органаў. Яно проста шэрае ўнутры. — Квоўт торкнуў істоту пальцам. — Як грыб. — Усёмагутны Тэлу, ды пакінь ты яго! — узмаліўся вучань каваля. — Павукі, бывае, і пасля смерці рухаюцца.

— Паслухай сябе, — пагардліва запярэчыў Коб. — Павукі не вырастаюць такімі вялікімі, як свіны. — Ён аглянуў кожнага, зазіраючы ўсім у вочы. — Гэта дэман.

Прысутныя паглядзелі на пераламаную істоту.

Імя ветру

«Заканчэнне.
Пачатак на стар. 9

— Ой, ну годзе ўжо, — больш па звычцы не пагадзіўся Джэйк. — Ну гэта ж не... — ён неразборліва варухнуў пальцамі. — Гэта не можа быць проста...

Усе разумелі, што ён меў на ўвазе. Безумоўна, на свеце былі дэмань. Але яны былі як Тэлувы анёлы. Як героі і каралі. Яны належалі казкам. Яны былі тамтэйшымі. Табарлін Вялікі заклікаў агонь і маланкі да знішчэння дэманаў. Тэйлу рваў іх уласнымі рукамі і адсылаў іх, вычых, у безыменную пустату. А сябар дзяцінства не затоптваў нікога да смерці па дарозе ў Бэдн-Брыг. Гэта смешна.

Коўт правёў рукой па сваіх рудых валасах і парушыў маўчанне.

— Ёсць толькі адзін спосаб упэўніцца, — сказаў ён, хаваючы руку ў кішэнь. — Жалеза ці агонь. — Ён выцягнуў з кішэні скураны кашалёк.

— І імя Божае, — зазначыў Грэм. — Дэмань баяцца трох рэчаў: халоднае жалеза, чысты агонь і святое імя Бога.

Карчмар сціснуў вусны, але не нахмурыўся.

— Натуральна, — сказаў ён, дастаючы з кашалёка жменю манет: цяжкія срэбраныя таленты і тонкія срэбраныя біты, медныя ёты, зламанья паўпені і жалезныя драбы. — Ці ёсць у каго шым?

— Проста вазьмі драб, — прапанаваў Джэйк. — Ён з добрага жалеза.

— Мне не трэба добрае жалеза, — растлумачыў карчмар. — У драбе занадта многа вугалю. Гэта ўжо амаль сталё.

— Ён мае рацыю, — пагадзіўся вучань каваля. — Толькі там не вугаль. Каб зрабіць сталё, бяруць кокс. Кокс ды вапну.

Карчмар пачціва кінуў хлопцу. — Табе лепей ведаць, малады майстра. Усё ж такі ты ў гэтай справе лепшы знаўца. — Яго доўгія пальцы ўрэшце намацалі шым у купе манет. Ён падняў яго. — А вось і ён.

— І што будзе? — спытаў Джэйк. — Жалеза забівае дэманаў, — у голасе Коба чулася сумненне. — Але ж гэты ўжо памёр. Мо нічога не здарыцца.

— Толькі адзін спосаб даведацца. — Карчмар коротка сустрэўся з усімі вачамі, нібы ацэньваючы. Потым адварнуўся да стала, і ўсе адступілі далей.

Коўт прыціснуў жалезны шым да чорнага боку істоты, і пачулася кароткае, рэзкае патрэскванне, як калі сасновае палена гарыць у агні. Усё ўздрыгнулі, але адразу ж супакоіліся, калі чорная пачвара засталася нерухомай. Коб і астатнія, як дзеці, напалоханыя казкай з прывідамі, абмяняліся няпэўнымі ўсмешкамі. Гэтыя ўсмешкі раптам скіслі, калі пакой напоўніўся салодкім, едкім пахам гнілых кветак і згарэлых валасоў.

Карчмар бразнуў шынем ад стол. — Ну, — сказаў ён, выціраючы рукі аб фартух. — Думаю, тут усё ясна. Што будзем рабіць?

Праз некалькі гадзін карчмар стаў на парозе «Падарожнага каменя» і глядзеў у цемру. Адбіткі лямпавага святла з акон карчмы падалі на грунтавую дарогу і на дзверы кузні насупраць. Гэта не была вялікая або езджаная дарога. І не падавалася, што

яна вядзе ў нікуды, як некаторыя дарогі. Карчмар глыбока ўдыхнуў асеньнае паветра і неспакойна азірнуўся, нібы чакаючы, што нешта здарыцца.

Ён зваў сябе Коўт. Імя гэтае, калі прыйшоў сюды, выбіраў асірожна. Ён узяў новае імя па звычайных і па незвычайных прычынах, не апошняй з якіх было тое, што імёны сталі для яго надзвычай важнымі.

Падняўшы вочы, ён пабачыў тысячы зор, якія ззялі ў глыбокім аксаміце безмесяцовай ночы. Ён ведаў іх усе: іхнія гісторыі і імёны. Ён ведаў іх так, як уласныя рукі.

Паглядзеўшы ўніз, Коўт уздыхнуў і зайшоў унутр. Ён замкнуў дзверы і зачыніў шырокія вокны карчмы, быццам каб схавацца ад зор і ўсіх іхніх разнастайных імён.

Ён метадычна падмеў падлогу, па ўсіх кутках. Памыў сталы і стойку, рухаючыся са спакойнай эфектыўнасцю. Праз гадзіну працы вада ў вядры ўсё яшчэ была настолькі чыстай, што паненка магла б памыць у ёй рукі.

Урэшце, ён выцягнуў здалё з пад стойкі і пачаў праціраць мноства бутэлек, схаваных паміж дзвюх вялізных бочак. Ён ужо не быў такім бадзёрым і спраўным падчас гэтай працы, як падчас іншых, і хутка стала бачна, што паліраванне бутэлек было проста падставай патрымаць нешта ў руках. Карчмар нават ціха наспяваў нешта, але не ўсвядоміў гэтага, бо іначай ён бы спыніўся.

Пакуль ён круціў бутэлькі ў сваіх доўгіх, спрытных руках, знаёмыя рухі згладзілі некалькі маршчын на стомленым твары, робячы яго маладзейшым. Пэўна, менш за трыццаць гадоў. Малады для карчмара. Малады для чалавека з такой колькасцю застылых маршчын на твары.

Коўт падняўся па лесвіцы і адчыніў дзверы. Яго пакой быў просты, амаль што манашкі. У цэнтры пакоя быў камін з чорнага каменя, стаялі пара крэслаў, маленькі пісьмовы стол і шырокі ложка з вялікім, цёмным куфарам каля яго. Нічога не ўпрыгожвала сцены, не засцілала драўляную падлогу.

З калідора пачуліся крокі, і малады мужчына ўвайшоў у пакой. У руках ён трымаў міску тушонкі, якая дымілася і пахла перцам. Хлопец быў цёмнавалосы, з келівай усмешкай і хітрымі вачамі.

— Ты ўжо даўно так не спазняўся, — прамовіў ён і перадаў міску. — Сёння мусіла быць многа добрых гісторый, Рэшы.

Рэшы было яшчэ адным з імён карчмара, нават мянушкай. Пад гэтыя словы адзін з куткоў Коўта вага рота распыўся ўсмешкай, пакуль Коўт сядзеў у глыбокае крэсла насупраць агню.

— Ну і пра што ты сёння даведаўся, Басце?

— Сёння, настаўніку, я вывучыў, чаму ў палюбоўнікаў лепшыя за навукоўцаў зрок.

— І чаму ж? — спытаў Коўт з яўнымі ноткамі з'едлівасці ў голасе.

Баст зачыніў дзверы і сеў у другое крэсла, павярнуўшыся да свайго настаўніка і агню. Ён рухаўся з дзіўнай далікатнасцю і грацыяй, якая нагадвае танец.

— Ну, Рэшы, усе добрыя кнігі знаходзяцца ўнутры, дзе дрэннае святло. А вось чароўныя паненкі маюць схільнасць да сонца, і таму лягчэйшыя для даследавання без пагрозы зроку.

Коўт кінуў.

— Але выключна таленавіты студэнт можа ўзяць кнігу на вуліцу і такім чынам павялічваць свае веды без страху пазбавіцца здольнасці бачыць.

— Вось і я так падумаў, Рэшы. Я ж, вядома, выключна таленавіты студэнт.

— Анягож.

— Але калі я знайшоў месца на сонцы, дзе можна было б пачытаць, побач прайшла адна прыгажуня і стрымала мяне ад падобных заняткаў, — скончыў Баст. Коўт уздыхнуў.

— Ці правільна я зразумеў, што сёння ты не змож прачытаць нічога з Цэлум Тынтурэ?

Баст крыху засаромеўся. Гледзячы ў агонь, Коўт паспрабаваў прыняць суровы выгляд, але не ўдалося.

— Ах, Басце, спадзяюся, яна была такой жа чароўнай, як цёплы вецер у ценю. Я — дрэнны настаўнік, калі кажу гэта, але я рады. Я цяпер не гатовы да доўгай лекцыі. — Абодва памаўчалі. — Сёння ўвечары на Картэра напаў скрэлінг.

Лёгкае ўсмешка Баста знікла з твару, як зламаная маска, пакінуўшы твар бледным і ахопленым жахам.

— Скрэль? — ён падняўся з крэсла, нібы гатовы кінуцца з пакоя, але потым збянтэжана нахмурыўся і прымусіў сябе сесці назад. — Адкуль ты ведаеш? Хто знайшоў яго цела?

— Ён жывы, Басце. Сам прынёс скрэля. Той быў толькі адзін.

— Ніколі не бывае толькі адзін скрэль! — рашуча адазваўся Баст. — Сам ведаеш.

— Я ведаю, — адказаў Коўт. — Але факт застаецца фактам: быў толькі адзін.

— І Картэр забіў яго? — Не паверыў Баст. — Гэта не мог быць скрэлінг. Можам...

— Басце, гэта быў адзін са скрэляў. Я бачыў, — Коўт сур'ёзна паглядзеў на яго. — Яму пашчасціла, вось і ўсё. Нават так, ён вельмі паранены. Сорак восем швоў. Я амаль усе ніткі скарыстаў. — Коўт узяў сваю міску тушонкі. — Калі хто спытае, скажы ім, што мой дзед працаваў вартаўніком у караване і навучыў мяне, як чысціць і зашываць раны. Яны былі занадта агаломшаныя, каб задаваць пытанні, але заўтра нехта можа пацікавіцца. Я гэтага не хачу. — Ён падзьмуў на міску, і воблака пары паднялася да яго твару.

— Што ты зрабіў з трупам?

— Нічога я з ім не зрабіў, — зазначыў Коўт. — Я просты карчмар. Такія справы мне не пад сілу.

— Рэшы, ты не можаш проста пакінуць іх.

— Яны аднеслі труп да святара. Ён усё зрабіў правільна, хоць і з няправільнай нагоды.

Баст адкрыў рот, але Коўт працягнуў да таго, як ён паспеў што-небудзь сказаць:

— Так, я пераканаўся, што яма дастаткова глыбокая. Так, я пераканаўся, што ў агні былі дровы з рабіны. Так, я пераканаўся, што цела доўга гарэла, перад тым, як яго закапаць. І так, я пераканаўся, што ніхто не пакінуў сабе яго кавалак як сувенір. — Ён кінуў злосны позірк на Баста і нахмурыўся. — Я не ідыёт, калі што.

Баст яўна раслабіўся і ўладкаваўся на крэсле. — Я гэта ведаю, Рэшы. Але я б ім нават па ветры мачыцца без дапамогі не даверыў. — Ён на імгненне задумаўся. — Не магу ўявіць сабе, чаму быў толькі адзін скрэль.

— Я гэта ведаю, Рэшы. Але я б ім нават па ветры мачыцца без дапамогі не даверыў. — Ён на імгненне задумаўся. — Не магу ўявіць сабе, чаму быў толькі адзін скрэль.

— Можам, яны памерлі, пакуль ішлі праз горы, — выказаў меркаванне Коўт. — Усе, апроч гэтага.

— Магчыма, — неахвоча пагадзіўся Баст.

— Можам, гэта праз той шторм некалькі дзён таму. Такі сапраўды можа перакуліць фургон.

— Мне больш першая ідэя дастадобы, Рэшы, — сказаў Баст. — Тры-чытыры скрэлі прайшліся б па гэтым мястэчку, як... як...

— Як да чырвані разагрэты нож праз масла?

— Хутчэй як некалькі раскаленых нажоў праз некалькі тузінаў фермераў, — суха заўважыў Баст. — Гэтыя людзі не могуць бараніцца. Упэўнены, у цэлым мястэчку і шасці мячоў не знайсці.

Наступіла доўгая хвіля задуманнай цішыні. Неўзабаве Баст пачаў неспакойна рухацца.

— Ці ёсць навіны?

Коўт пахітаў галавой.

— Яны не дайшлі сёння да навін. Картэр абарваў размову, калі яны расказвалі гісторыі. Але гэта ўжо нешта, мяркую. Заўтра яны зноў прыйдуць. Мне хоць будзе чым заняцца.

Коўт паварушыў лыжкай у тушонцы.

— Мнетрэба было купіць скрэля ў Картэра, — задумаўся ён. — Картэру спатрэбіцца грошы на новага каня. І людзі прыходзілі б адусюль, каб паглядзець на труп. Гандаль пайшоў бы ўгору, для разнастайнасці.

Баст кінуў на яго спалоханы позірк. Коўт махнуў рукой з лыжкай.

— Я жартую, Басце, — ён слаба ўсміхнуўся. — Але ж было б файна.

— Не, Рэшы, гэта не было б файна, — шматзначна прамовіў Баст. — Людзі прыходзілі б адусюль, каб паглядзець на яго, — кпліва паўтарыў Баст. — Сапраўды.

— Гандаль пайшоў бы ўгору, — паясніў Коўт. — Працаваць было б файна. — Ён зноў утыркнуў лыжку ў тушонку. — Хоць нешта.

Яны доўга сядзелі моўчкі. Коўт панура глядзеў бяздумнымі вачыма ў міску.

— Мусіць, табе тут проста жудасна, Басце, — урэшце прамовіў Коўт. — Ты, пэўна, ужо здранцвеў ад нуды.

Баст паціснуў плячыма.

— У мястэчку ёсць колькі маладых пананак. Цэлы россып дачок. — Ён шырока ўсміхнуўся, як дзіцё. — Я сам клапацуся пра забавы.

— Гэта добра, Басце. — І зноў наступіла цішыня. Коўт узяў поўную лыжку тушонкі, пражаваў і праглынуў. — Яны думалі, што гэта быў дэман, дарэчы.

— Можам, так і ёсць, Рэшы.

— Я ведаю. Таму, фактычна, і спрыяў гэтаму. Але ты ведаеш, што гэта азначае. — Ён сустрэўся з Бастам вачыма. — Каваль будзе вельмі заняты наступныя некалькі дзён.

— Оў.

Коўт кінуў.

— Я не буду цябе вінаваціць, калі ты вырашыш пайсці, Басце. Для цябе гэта не лепшае месца.

— Я б не змог пайсці, Рэшы! — Баст некалькі разоў адкрыў і закрыў рот, не маючы слоў. — Хто б тады вучыў мяне?

Коўт усміхнуўся, і на імгненне яго твар паказаў, наколькі ён у сапраўднасці малады. За маршчынамі і спакойным выразам карчмара ён не выглядаў старэйшым за свайго таварыша.

— Сапраўды, хто? — ён паказаў на дзверы рукой з лыжкай. — Тады ідзі і чытай, альбо дакучай нечай дачцэ. Я ўпэўнены, ёсць нашмат лепшыя справы, чым глядзець, як я ем. <...>

Як Коўт і здагадаўся, яны вярнуліся наступным вечарам па вячэру і пітво. Было колькі абыхавых спроб расказаць гісторыю,

але яны хутка згаслі. Ні ў каго не было жадання слухаць.

Быў яшчэ ранні вечар, калі размовы скіраваліся да спраў важнейшага характару. Наведвальнікі абдумвалі чуткі, якія дабраліся да горада, большасць з іх былі неспакойныя.

Яны абмяркоўвалі вайну на свой лад. Коб прадбачыў трэці падатак пасля збору ўраджаю. Ніхто не спрачаўся, хоць у жыцці не было такога, каб абдзіралі тройчы ў год.

Джэйк палічыў, што ўраджай будзе даволі добры, каб выпратаваць большасць сем'яў. Апроч Бэнтляў, якім і так цяжка. І Орысанаў, у якіх усё знікаюць авечкі. І Вар'ята Марціна, які сёлета пасеяў толькі ячмень.

Процьма дэзерціраў і іншых апартуністаў блукалі па дарогах, робячы нават кароткія паездкі небеспечнымі. Вядома, на дарозе заўсёды дрэнна, як і зімой заўсёды холадна. Людзі наракаюць, прымаюць меры засцярогі і жывуць сабе далей.

Але цяпер інакш. За мінулыя два месяцы дарогі зрабіліся такімі блгімі, што людзі перасталі наракаць. Мінулы караван меў два фургоны і чатырох вартавых. Гандляр патрабаваў дзесяць пені за паўфунта солі, пятнаццаць за пакунак цукру. У яго не было ні перцу, ні карыцы, ні шакаладу. Хоць у яго і быў маленькі мишэчак кавы, ён хацеў за яго два таленты. Спяраша людзі смяяліся з коштаў. А потым, калі гандляр настойваў, пляваліся і пракліналі яго.

Гэта было два месяцы таму. З тае пары сур'ёзных гандляроў не было, нават калі цяпер акурат сезон. І таму, не звважаючы на трэці падатак, які маячыць у думках жыхароў, людзі глядзелі ў свае кашалькі і хацелі купіць нешта раней, проста на выпадак ранняга снегу.

Ніхто не гаварыў пра мінулую ноч, пра істоту, якую яны спалілі і закапалі. Іншыя людзі гаварылі, анягож. Мясцэчка поўнілася чуткамі. Раны Картэра гарантавалі, што расказы ўспрымаліся напалову сур'ёзна, але не больш. Гучала і слова «дэман», але яго прамаўлялі за ледзь схаванай усмешкай.

Толькі шэсць сяброў бачылі пачвару перад тым, як яе спалілі. Адзін быў паранены, а астатнія выпівалі. Святар таксама, але бачыць дэманаў — яго работа. Дэмань ідуць на карысць яго справе.

Карчмар істоту таксама бачыў. Але ён быў не тутэйшы. Ён не мог ведаць праўды, такой відавочнай для ўсіх, хто нарадзіўся і вырас у маленькім мястэчку: тут расказваюць гісторыі, але адбываюцца яны недзе далёка. Гэта не месца для дэманаў.

Апроч таго, справы і так былі нікуды не вартыя, не хапала яшчэ новых турбот. Коб і астатнія ведалі, што не было сэнсу абмяркоўваць здарэнне. Намаганні пераканаць людзей толькі выставілі б іх на пасмешышча, як Вар'ята Марціна, які вось ужо некалькі гадоў спрабуе выкапаць калодзеж у хаце.

Аднак кожны з іх прынёс кавалак халоднакаванага жалеза, найцяжэйшы, якім толькі можна ўзмахнуць, і ніхто не казаў, пра што думаў. Замест гэтага яны наракалі на дрэнныя дарогі, якія рабіліся ўсё горшымі. Яны гутарылі пра гандляроў, дэзерціраў і жаўнераў і пра тое, што солі не хопіць, каб перажыць зіму. Яны аддаваліся ўспамінам, як тры гады таму нікому не прыйшла б думка замыкаць на ноч дзверы, не тое каб загароджваць іх.

А затым гутарка пайшла марудная, і нават калі ніхто не казаў, пра што думаў, вечар закончыўся на панурай ночце. Большасць вечароў так канчаліся, такія ўжо часы.

*Пераклаў з англійскай мовы
Станіслаў СТУДЗЕНЬСЬКІ*

Ізгой і геній Персі Бішы ШЭЛІ

Таццяна ШЫПІЛАВА

Ім зачитвалася і яго праклінала ўся Англія. Выдатны юнак і адчайная пачвара. Паэт-рамантык і філосаф-ідэаліст. Ізгой і выкрадальнік жаночых сэрцаў нароўні з Байранам. Заўважны і занадта шчодры мужчына. Геній, які яшчэ раз даказвае, што мераць творцаў адной лінейкай нельга, бо геніяльнасць заўсёды ўнікальная.

Замест уступу

Калі мы бачым у заяўленым жанры «рамантыка», разумею, што там нешта пра пачуцці, эмоцыі і каханне. Таму калі гаворка вядзецца пра нямецкіх, ангельскіх, французскіх рамантыкаў, у неспрактыкаванага чытача ўзнікае думка, што яны ўсе пісалі пра каханне. Але не. Хоць пра каханне, вядома, таксама, як і ўсе паэты, але не яно было іх пучыводнай зоркай, не да яго імкнуліся яны ў сваіх выкшталцонных тэкстах.

*У палях жывой травінкі не знойдзеш,
Аголеныя лясы.
І цішыню гайдае
Кола млына.*

[Тут і далей пераклады вершаў — А. А.]

Немцы вельмі летуценныя. Яны вечна лунаюць у сваіх далёкіх аблоках, мараць аб паралельных сусветах, куды сапраўды можна збегчы з гэтага абывацельскага існавання. Той свет заўсёды цудоўны і казачны. Ён яскравы, там героя вельмі чакаюць, ён там становіцца новым Месіяй. Французы — рэвалюцыянеры. Галоўны рамантык Парыжа Віктор Гюго 20 гадоў пісаў раман усяго свайго жыцця, дзе ідэяйнай кульмінацыяй становіцца згуба ўсіх АВС-шных прыгажунчыкаў, якія ўва-сабляюць аўтарскія ідэі аб раўнапраўі-каханні-сяброўстве-жуйцы. Уявіце, колькі слёз пралілі спачатку чытачы падчас апісання баёў на барыкадах 1832 года, а потым ужо і глядачкі амаль аскараноснага мюзікла 2012 года, там акцёры — усе як на падбор!

Зусім іншыя ангельцы. Яны — рэфарматары. Гэта тыя людзі, якія стваралі кірункі, а потым самі ж тыя кірункі высмейвалі. Тут вам і Стэрн, які стварыў і высмяяў сентыменталізм, і Байран, рамантычнае боства, якое ў выніку само ж з сябе пацяшала. Пры гэтым ангельцы — пры ўсім іх пурытанстве і чапурыстасці — умудрыліся спарадзіць неабсяжную колькасць мітуслівых, свабодалюбівых паэтаў, якія выбіваліся з усіх магчымых і немагчымых межаў, якія, верагодна, цяпер ужо з'яўляюцца часткай гісторыі, якія, магчыма, ужо засталіся ўнутры вузкай літаратуразнаўчай тусоўкі, але без іх не было б ні сяццёр Брантэ, ні Дзікенса, ні Вірджыніі Вульф, ні шматлікіх сучасных аўтараў, якія дагэтуль чэрпаюць натхненне ў літаратурных доў-гачыхароў.

Такі — Персі Бішы Шэлі. Доўгажыхаром, праўда, назваць яго складана, але ён паспеў у адведзены яму няпоўныя 30 гадоў стварыць столькі, што ўпісаў сваё імя ў гісторыю літаратуры надоўга.

Антыбіяграфія

Наогул, вывучаць літаратуру па пісьменніцкіх біяграфіях — справа няўдзячная. Мы часта чакаем ад паэтаў маральнага ідэалу, прыкладу для пераймання, маральнага

арыенціра. Гэтыя ўсе ідэалы і арыенціры, як правіла, адштурхоўваюцца ад нашых сучасных (ці не вельмі) уяўленняў пра мараль і этыку; рэдка хто суадносіць цяперашняе ўспрымання тэксту з эпохай яго стварэння. А ўжо задумацца аб розніцы светаўспрымання і вобразе жыцця пісьменніка і чытача, якіх падзяляюць нават не гады — стагоддзі, — гэта ўжо наогул не кожнаму, на жаль, дадзена.

Персі Бішы Шэлі — не самы станоўчы прыклад для пераймання нават для чалавека XXI стагоддзя, а ўжо ў стагоддзі XIX, у якім ён паспеў набедакурыць, тым больш.

*...Дух Мільтана з'явіўся мне цяпер, —
І лютню зняў з густога дрэва жыцця,
І громам салодкагучнасці ўстрапянуў
Людзей, якія пагарджаюць людзьмі,
І крывёю абгарэтыя пасады,
І алтары, і крэпасці, і турмы...*

Будучы старэйшым сынам тытулаванай сям'і і меўшы тытул баранэта, ён нават не скончыў універсітэт, хаця атрыманай ім адукацыі хапіла б сучаснаму філолагу для абароны як мінімум кандыдацкай ступені. Ён перакладаў Платона, чытаў Сафокла, любіў Кітса, поўніўся глыбокай пашанай да Мільтана. А як гаварыў Фамусаў, веды — вось прычына ўсіх бедаў, што звальваюцца на занадта разумных хлопчыкаў (і дзяўчынак, куды ж без гэтага).

Першы шлюб Персі — найдасканалы мезальянс. Мала таго, што без дазволу павёз дзяўчыну ў Шатландыю (усе ж ведаюць, што Шатландыя ў Вялікабрытаніі XIX стагоддзя была чымсьці накшталт цяперашняга Лас-Вегаса: узяць шлюб там можна было хутка, без усялякіх перашкодаў у выглядзе ўгневаных сваякоў або ўсякай бюракратычнай валтузні), дык яшчэ і будучая жонка аказалася дачкой звычайнага карчмара.

Харыэт Уэстбрук, сяброўка сяццёр Шэлі, была міленькай, уражлівай, але не асабліва разумнай. Яна захаплялася талентам юнага генія (а тое, што Персі быў геній, было ўсім зразумела, хоць і не ўсе гэта прызнавалі), гатовая ва ўсім яго падтрымліваць. Але пагадзіцеся, складана ўтрымацца, калі табе пішуць, напрыклад, такое:

*О Харыэт! Хто раз выпіў
Да дна твой погляд прамяністы,
Той змрок жыцця перамог...
Але, сябар мой, у запале чыстым
Прызнацца я не паспяшаўся
І тым пагарду заслужыў.*

*О Харыэт, толькі ты можаш
Не зачарсвець у мітусні;
Між ненавіснікаў маркотных —
Добрая, далікатная толькі ты,
І далікатная твая адвага
Замеціць мне зямныя выгоды.*

Дадайце сюды яшчэ не самую шчаслівую сям'ю, бацьку-ліхвяра, не надта перспектыўныя варыянты будучага замужжа з аднаго боку і выдатнага юнака-паэта — з іншага. Здаецца, выбар відавочны, і выбар гэты — жаніцба ў Шатландыі.

*Ад вечных змен? — Для іх найвольны шлях.
Ні радасць і ні смутак не ведаюць палону.
І дзень учорашні назаўтра не вярнуць.
Так, зменлівасць — яна адна нязменная.*

Ну, вы зразумелі: не паспела Харыэт нарадзіць Персі другое дзіцё, як ён захапіўся іншай. Так, вось так лёгка і проста. Ён быў фанатам Уільяма Годвіна, які, у сваю чаргу, быў мужам першай англійскай феміністкі Мэры Уолстанкрафт. Гэта была яшчэ тая сямейка з грамадзянскімі шлюбамі, суіцыдамі ды іншымі прыкладамі маніпулятарства, але Годвін — апагей усяго. І ўсё ж пры дэспатычных хатніх паводзінах ён умудрыўся выхаваць дачку, Мэры Годвін, якая пасля не толькі стала другой жонкай

Персі Бішы ШЭЛІ. Партрэт 1819 г.

Персі Бішы Шэлі, але і ўвайшла ў гісторыю сусветнай літаратуры як аўтарка «Франкенштэйна».

Але цяпер не пра Мэры Шэлі, хоць яна і аўтарка самага экранізаванага рамана. Наогул, калі ўспрымаць паэта праз прызму яго біяграфіі, атрымаецца суцэльная нудота і пошласць. Хто з кім спаў, хто з кім збег, хто колькі нарадзіў і колькіх пахаваў. Гэта ўсё тлен (хоць незадаволенасць з нагоды адмовы забраць дзяцей пасля самагубства першай жонкі Персі вельмі ярка выказаў у паэме «Разалінда і Алена»), у вечнасці застаецца іншае.

Больш лагічна праз біяграфію глядзець на творчасць, пра што, напрыклад, казаў яшчэ Шлейермахер у сваіх лекцыях, сцвярджаючы, што «поўнае вывучэнне тэксту магчыма толькі ў сувязі з асобай аўтара». Але ўсё ж трэба ўмець аддзяліць зерне геніяльнасці ад пустазелля біяграфічнай даведкі.

І ўсё ж пра творчасць

Персі Бішы Шэлі быў паэтам, які апяваў свабоду без рэлігійнага прыгнёту, марыў пра камуну, у якой будуць усе роўныя. Ён пагарджаў Напалеонам, бо той «мог бяскроўна зацвердзіць свой трон», але «аддаў перавагу разні ў пышным стылі». Сваё скептычнае (мякка кажучы) стаўленне да хрысціянства адлюстравалі ў паэме «Каралева Мэб», а ў «Аласторы» ён намаляваў аўтапартрэт і пачаў дыскусію якраз з нямецкім асацыяльным вобразам рамантыка.

Яго лірычны герой марыць пра Дзеву, у ідэальных рысах якой выразна прасочваецца яго другая жонка Мэры Шэлі, якая была не толькі пісьменніцай, яна магла не толькі слухаць, але і чуць, разумець і нават развіваць ідэі мужа. Адукацыя, якую даў ёй бацька Уільям Годвін (які, дарэчы, жыў шмат гадоў на грошы Персі, але пры гэтым замужжа сваёй дачкі не ўхваліў і на парог іх доўгі час не пускаў — вось вам і вольныя норавы з грамадзянскімі шлюбамі), адукацыя дазволіла гэтай маладой жанчыне прыхінуць да сябе не толькі сяброў Персі, але нават самога Байрана, зачараванага прыгажосцю і розумам юнай Мэры (у іх кампаніі тусіла яшчэ юная Клэр, зводная сястра Мэры, але гэта ўжо проста зусім санта-барбара).

Спальванне цела Персі Бішы ШЭЛІ. Карціна Луі Эдуарда ФУРНЬЕ, 1889 г.

*Смуткуе птушка аб кахання свайм,
Адна ў лесе сівым.
Крадзецца холад між галін,
Ручай зацягнуты лёдам.*

Байран... Так, яны сябравалі. Каталіся разам па Еўропе, калі апынуліся абодва вырваныя з англійскага грамадства. Іх тэкстамі зачитваліся, але ў прыстойныя дамы не пускалі. Яны былі геніямі, але ізгоямі. Тая сіла думкі, тая сіла пачуццяў, тыя ідэі, што луналі вакол іх, сутыкаліся, нараджаючы літаратурныя шэдэўры — гэта нейкае буйства чалавечага генія на адзінку прасторы. Пацешна, што пры ўсёй рамантычнасці і свабодалюбстве сам Шэлі даволі дыдактычны. Вось, напрыклад, радкі з яго паэмы «Паўстанне Ісламу», у якой паэт канструюе ідэальную рэвалюцыю:

*Ты, Роўнасць, найстарэйшая на свеце!
Каханне й Мудрасць носяць на планеце,
Як верныя нястомныя анёлы,
Багацці Розуму — да ўзвышша трона...*

З аднаго боку, свабода-роўнасць-братэрства, з другога — Розум вышэй за ўсё, як завяшчалі асветнікі папярэдняга стагоддзя.

Але вяршыняй творчасці лічыцца «Вызвалены Праметэй». Гэта не проста апяванне свабоды, гэта — гімн Паэту, ода прызначэнню яго, выбудаваная ўтопія, якая, вядома, ніколі не надыдзе, але якая так вабіць і зіхаціць недасягальнымі прамынямі чалавечага шчаслівага быцця:

*Паўсюдна будзе вольным чалавек,
Брат будзе роўны брату, ўсе перашкоды
Расталі між людзьмі; плямён, народаў,
Саслоўяў больш няма, зліліся ўсе ў адно,
І кожны паўнаўладны над сабою...*

«Бывай, свабодная стыхія...»

Персі любіў мора. Ён гатовы быў удыхаць яго водар, лашчыцца ў промнях са-лёнага сонца, гойдацца на хвалях і... зусім не ўмеў плаваць. Вось зусім. Абсалютна. Байран (гэты кулгавы прыгажун заўсёды камплексаваў з-за сваёй хваробы і так сябе натрэніраваў, што, па чутках, мог бы адной левай здаць нарматыў на майстра спорту па плаванні) здзіўляўся і вечна ў іх сумесных марскіх вандроўках быў напружаны, гатовы ў любы момант змагацца са стыхіяй адной рукой, а другой — выцягваць з буры свайго малодшага сябра.

*Не вернецца больш тое, што міне.
Гады пасерабрылі і мяне.
Перада мной — пахілы
Крыж магілы.*

Сам Персі да сівізны не дажыў. У той фатальны дзень у пачатку ліпеня 1822 года Байрана побач не было, і шхуна «Арыэль» (а назва ж якая!), на якой Персі Бішы Шэлі дабіраўся з Пізы назад да жонкі і сына ў Лігурыю, патрапіла ў шторм. Нежывое цела паэта помслівае мора выкінула толькі праз некалькі дзён. Цела яго спальваў Байран. А пахаваны прах у Рыме побач з Кітсам, томік якога быў з Персі нават падчас апошняй сутычкі са «свабоднай стыхіяй».

Міжнародная Букераўская прэмія

Упершыню сёлета гэтая ўзнагарода прысуджана за кнігу, перакладзеную з кітайскай (мандарынскай) мовы. За раман «Дарожныя нататкі пра Тайвань» (Taiwan Travelogue) лаўрэаткай The International Booker Prize 2026, якая прысуджаецца ў галіне літаратуры на англійскай мове, стала тайваньская пісьменніца Ян Шуан-цзы. Пра гэта абвясціў на ўрачыстай цырымоніі ў Лондане старшыня журы брытанскі пісьменнік Макс Портэр.

Ян Шуан-цзы, аўтарка прозы, эсэ, мангі і сцэнарыяў для відэагульні, у сваім рамане «Дарожныя нататкі пра Тайвань» стылізуе аповед пад нататкі японскай пісьменніцы, якая адправілася ў гастронамічнае падарожжа па Тайвані ў перыяд японскай акупацыі 1930-х гадоў. У цэнтры сюжэта — няпростыя адносіны выдуманай пісьменніцы з перакладчыцай, якая яе суправаджае. Ян Шуан-цзы раней адзначала, што імкнулася «разблытаць складаныя абставіны» каланіяльнага перыяду, а праца над тэмамі падарожжаў і ежы «змяніла яе жыццё двума відавочнымі спосабамі: зберажэнні зменшыліся, а вага павялічылася».

Брытанская пісьменніца Наташа Браўн назвала раман «зачаравальным, тонка іранічным» творам, а працу тайваньска-амерыканскай перакладніцы Лін Кінг журы адзначыла як «дадатковы сэнсавы пласт, які раскрывае нюансы міжмоўнай камунікацыі».

Адбор праводзіўся з 154 кніг. У склад журы таксама ўвайшлі прафесар Оксфардскага ўніверсітэта Маркус дзю Сотай, перакладніца Сафі Х'юз, пісьменнік і рэдактар Трой Анянга і калумніст Ніланджана С. Рой. Уладальнік прэміі атрымлівае ўзнагароду ў памеры 50 тысяч фунтаў. Па існуючых правілах Ян Шуан-цзы падзеліць грашовы прыз з перакладніцай кнігі на англійскую мову.

У 2025 годзе прэміяй была ўганаравана кніга «Сэрца-лампа» індыйскай пісьменніцы Бану Муштак у перакладзе Дзіпы Бхасці.

Прэмія імя ОРУЭЛА

Лаўрэатам сёлетняй прэміі імя Оруэла ў катэгорыі «Палітычная проза» стаў амерыканскі пісьменнік Бэн Лернер за раман «Транскрыпцыя», у якім даследуюцца тэхналогіі і памяць. У першай частцы рамана «Транскрыпцыя» апавядальнік адпраўляецца ў Провідэнс, штат Род-Айленд, каб правесці апошняе інтэрв'ю з эксцэнтрычным нямецкім інтэлектуалам Томасам. Аднак тэлефон падае ў ракавіну ў гасцінічным нумары, з-за чаго апавядальнік застаецца без запісвальнай прылады. Ён працягвае інтэрв'ю, не паведамляючы Томасу, што размова не запісваецца...

Акрамя рамана Лернера, у шорт-ліст сёлетняй прэміі імя Оруэла ў гэтай катэгорыі ўвайшлі «Радыўнік» Стэфані Сі-Кія, «Усе засталіся тут» Ліадан Ні Хін, «Ліхтарык» Сю-зан Чой, «Джон ад Джона» Дугласа Сцюарта, «Суцяшэнне далёкіх зорак» Эчэра, «Тут жыве змей» Даніэля Муэдзіна і «Паўстанне» Тахмімы Анам.

У катэгорыі «Нефантастычная літаратура» прэмія імя Оруэла была прысуджана Карэн Бартлет за кнігу «Уцёкі з Кабула». Твор распавядае пра афганскіх жанчын-юрыстаў, якія апынуліся пад пагрозай пасля падзення Кабула ў 2021 годзе.

У кароткі спіс у гэтай жа катэгорыі ўвайшлі «Дзеля сонца пасля доўгіх начэй» Фатэме Джамальпур і Ніла Табрызі, «Ізраіль: што пайшло не так?» Омера Бартава, «Разбураныя землі» Сэма Далрымпла, «Апосталы Сталіна» Антоніі Сініор, «Элементы ўлады» Нікаласа Ніярхаса, «Танцоры ля сцяны» Лінія Лю і «Тры гады ў агні» Андрэя Куркова.

Прэмія імя Оруэла ўручаецца за творы, якія «пераўтвараюць палітычны тэкст у мастацтва», у пяці катэгорыях: за палітычную літаратуру, за палітычную прозу, за журналістыку, за выкрыццё сацыяльных праблем Брытаніі і за асвятленне праблемы бяздомнасці (апошняя ў партнёрстве з Цэнтрам бяздомнасці).

Прэмія імя КАПУСЦІНСКАГА

Брытанскі журналіст і палітычны аглядальнік Пітэр Памяранцаў стаў лаўрэатам 17-й прэміі імя Рышарда Капусцінскага за кнігу «Як выйграць інфармацыйную вайну. Прапагандыст, які перахітрыў Гітлера». Галоўны герой кнігі — Сэфтан Дэльмер, журналіст, які падчас Другой сусветнай вайны кіраваў брытанскімі радыёстанцыямі, якія транслявалі прапагандысцкія праграмы для грамадзян Германіі.

Падчас цырымоніі ўзнагароджання ў Варшаве (Польшча) Пітэр Памяранцаў сказаў, што герой яго кнігі перасэнсаваў ідэю прапаганды: «Свабода і дабро не заўсёды ідуць побач. Сёння мы сапраўды не ведаем, што рабіць з узмоцненай прапагандай. Мы знаходзімся на тым этапе, калі на сцэну павінен выйсці хтосьці нахшталь Дэльмера».

Старшыня журы Людвіка Влодэк у сваёй прамове адзначыла, што Пітэр Памяранцаў неаднаразова падкрэслівае, што сапраўдная прапаганда — гэта не перакананне, а выкліканне пачуцця прыналежнасці. «Гэта кніга, якая ўздымае найбольш актуальныя праблемы нашага часу. Яна напісана, каб прымусіць нас задумацца. Мудрая, але не перагружаная фактамі; жажлівая, але і поўная надзеі», — сказала Л. Влодэк.

Сам лаўрэат у сваёй прамове прызнаўся, што нядаўна вярнуўся з Кіева, і выказаў меркаванне, што расійска-ўкраінская вайна вызначыць будучыню на працягу пакаленняў. «Гэта наша вайна. Што я маю на ўвазе пад «нашай вайной» як брытанскі аўтар? Вайна ідзе і праз сабатаж і дэзінфармацыю. Польшча — асабліва важная мэта. Мая кніга паказвае, як выйграць вайну з дапамогай інфармацыі. Дэльмер аб'яднаў геніяў з розных галін, каб перамагчы нацысцкую прапаганду. Калі мы хочам зрабіць тое ж самае, мы павінны аб'яднаць сілы за межамі нашых краін».

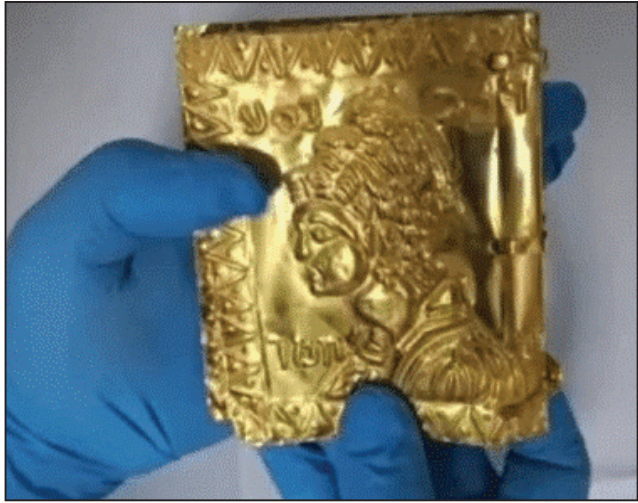
Прэмія імя Рышарда Капусцінскага была заснавана ў 2010 годзе Варшаўскай гарадской радай. Ёй адзначаюцца тэксты, якія ўздымаюць важныя сучасныя праблемы, правакуюць на роздум і паглыбляюць веды пра іншыя культуры. Лаўрэат прэміі атрымае 120 000 злотых (каля 93 000 беларускіх рублёў), а перакладчык — 25 000 злотых. Фіналісты атрымаюць па 15 000 злотых, а іх перакладчыкі — па 8 000 злотых.

Брытанскі журналіст і пісьменнік украінскага паходжання Пітэр Памяранцаў спецыялізуецца на вывучэнні сувязі паміж прапагандай, культурай і грамадствам. Яго папярэднія кнігі — «Нічога праўдзівяга і ўсё магчыма. Узыходжанне да сучаснай Расіі» (2014) і «Гэта не прапаганда. Падарожжа ў вайну супраць рэальнасці» (2019).

Кніга з золата

У турэцкім горадзе Эрзінджан паліцыя выявіла рэдкую старажытную кнігу, цалкам зробленую з золата. Рэліквію знайшлі не археолагі, а супрацоўнікі праваахоўных органаў, якія затрымалі чатырох чалавек, якія спрабавалі яе незаконна прадаць.

Кніга ваżyць 165 грамаў і мае 14 залатых старонак з 24-каратнага золата. Унутры знаходзяцца рэлігійныя яўрэйскія тэксты на іўрыце.

Пасля затрымання падазраваных кнігу перадалі спецыялістам на экспертызу, але падрабязнасці пра знаходку пакуль не раскрываюцца...

Лепшы раман за ўсю гісторыю

Больш за 170 вядомых сусветных аўтараў, літаратурных крытыкаў і навукоўцаў назвалі лепшы раман у гісторыі. Пра гэта паведаміла газета «The Guardian», якая і арганізавала маштабны праект.

Удзельнікам апытання, сярод якіх былі майстар жахаў Стывен Кінг, пісьменнік дэтэктываў Ян Ранкін, лаўрэатка Букераўскай прэміі Бернардзін Эварыста і папулярны аўтар дэтэктываў Рычард Осман, было прапанавана назваць свае ўласныя дзесяць лепшых твораў мастацкай літаратуры. Па выніках праекта, дзясятка лепшых рэйтынгу сфармавалася наступным чынам:

- 1-е месца: Джордж Эліёт, «Мідлмарч»;
- 2-е месца: Тоні Морысан, «Каханая»;
- 3-е месца: Джэймс Джойс, «Уліс»;
- 4-е месца: Вірджынія Вульф, «Да маяка»;
- 5-е месца: Марсэль Пруст, «У пошуках страчанага часу»;
- 6-е месца: Леў Талстой, «Анна Карэніна»;
- 7-е месца: Леў Талстой, «Вайна і мір»;
- 8-е месца: Шарлота Бронтэ, «Джэйн Эйр»;
- 9-е месца: Джэйм Осцін, «Гонар і прадзятасць»;
- 10-е месца: Гюстаў Флабер, «Мадам Бавары».

Традыцыйныя любоўныя раманы Шарлоты Бронтэ і Джэйм Осцін занялі адпаведна восьмае і дзевятае месцы, ніжэй за чаканае. Аднак Леў Талстой стаў адзіным аўтарам, у якога два творы трапілі ў дзясятку лепшых, заняўшы месцы ў першай дзясятцы.

Спецсхоў для «дэструктыўнай літаратуры»

Міністэрства культуры Расійскай Федэрацыі створыць спецсхоў для «дэструктыўнай літаратуры». Стварэннем закрытага сховішча займаецца Расійская дзяржаўная бібліятэка, паведаміла намесніца кіраўніка Мінкульты Жана Аляксеева. Паводле яе слоў, гаворка пра літаратуру, «якая была прадстаўлена на нашых гістарычных тэрыторыях і насліла дэструктыўны характар». Спадарыня Аляксеева расказала, што бібліятэкі ў Расіі перасталі папаўняць фонды кнігамі аўтараў-іншаагентаў. Мінкульт лічыць недапушчальным выкарыстоўваць такія кнігі на кніжных выставах і культурна-асветніцкіх мерапрыемствах. Намесніца міністра нагадала, што з 2026 года бібліятэкі выдаткоўваюць федэральныя субсідыі на закуп кніг у адпаведнасці з рэкамендацыйнымі спісамі, складзенымі экспертнымі радамі. Мінкульт мае намер узмацніць кантроль за закупкамі. «І, вядома, мы дакладна і жорстка назіраем за тым, якое камплектаванне сёння вядзецца нашымі бібліятэкамі, тым больш на федэральныя сродкі», — дадала чыноўніца.

Адмова публікацыі за сувязь са штучным інтэлектам

Брытанскі літаратурны часопіс «Granta» больш не будзе публікаваць тэксты пераможцаў штогадовай прэміі Commonwealth Short Story Prize пасля спрэчкі вакол магчымага выкарыстання штучнага інтэлекту (ШІ) адным з сёлетніх лаўрэатаў. Часопіс заявіў, што больш не будзе ўдзельнічаць у «знешніх выдавецкіх партнёрствах», у якіх рэдакцыя не кантралюе адбор тэкстаў.

Спрэчка ўзнікла пасля абвясчэння рэгіянальных пераможцаў прэміі 2026 года. Адзін з тэкстаў, «Змяя ў гаі» Джаміра Назіра, які перамог у Карыбскім рэгіёне, пачаў абмяркоўвацца ў траўні ў сацыяльных сетках X і Bluesky, у прыватнасці, сцвярджалася, што ён мае прыкметы тэкста, згенераванага штучным інтэлектам. Сярод такіх прыкмет былі паўтаральныя канструкцыі, у тым ліку спісы з трох элементаў і формулы, такія, як «не x, а y». Аўтар адмаўляў выкарыстанне штучнага інтэлекту. Ён растлумачыў газеце «Observer», што піша на тэлефоне Android з-за хранічных праблем са здароўем, якія не дазваляюць яму доўга працаваць за сталом. Паводле яго, ён выкарыстоўвае функцыю пераўтварэння маўлення ў тэкст, а потым мінімальна рэдагуе тое, што напісана на клавiятуры. Выдавецтва і мецэнатка «Granta» Сігрыд Раўзінг заявіла, што журы, магчыма, прысудзіла прэмію тэксту, які з'яўляецца прыкладам плагіяту з дапамогай штучнага інтэлекту, але гэта не было даказана.

Генеральны дырэктар Фонда Садружнасці Размі Фарук адзначыў, што ўсе аўтары, якія ўвайшлі ў шорт-ліст, асабіста заявілі, што не выкарыстоўвалі штучны інтэлект, і фонд пацвердзіў гэта пасля дадатковых кансультацый. «Granta» ж адзначыў, што захавае тэксты, якія ўвайшлі ў шорт-ліст Прэміі Садружнасці за кароткія апавяданні, на сваім вэб-сайце, але спыніць знешнія выдавецкія партнёрствы, каб захавач сваю ўласную рэдакцыйную цэласнасць.

Акрамя таго, нядаўна выдавецтва «Hachette Book Group» адмяніла выхад рамана жахаў Міі Балард «Сарамлівая дзяўчына» ў ЗША і спыніла яго распаўсюджванне ў Вялікабрытаніі пасля ўнутранай праверкі з-за падазрэнняў, што тэкст таксама мог быць напісаны з выкарыстаннем штучнага інтэлекту.